Гос. книжная палата УзССР

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

ÖZBEKISTON ADABIYOTI VA SAN'ATI

1994 йил

ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА

27 МАЙ, ЖУМА № 21 (3267) ● СОТУВДА НАРХИ ЭРКИН

Ўзбекистонда Қозоғистон кунлари муваффақият билан ўтмоқда. Ўзаро манфаатли, самарадор учрашувлар бугун Тошкентда тантанали якунланади.

Одил ЁҚУБОВ:

ТЕРАН ИЛДИЗЛАР

Бугун севимли диёримизда улкан байрам: минг йиллар давомида бир дарёдан сув ичиб, бир қирларда от чопиб, тўй қилиб, ўлан айтишиб юрган икки қадимий халқ азалий алоқаларни мустаҳкамлаш, дўстлик ришталарини қаттиқроқ боғлаш, борди-келдиларни илгаридан ҳам яхшироқ йўлга қўйиш мақсадида бирга тўй қилишаяпти. Куни кеча мен кўркам «Туркистон» саройида бошланган бу тантанада иштирок этиб, худди ака-укалардай иноқлашиб, ҳамма ишларни бамаслаҳат олиб бораётган икки Президентимиз — Ислом Каримов билан Нурсултон Назарбоевнинг ўзбек ва қозоқ халқларининг азалий-тарихий дўстликлари ҳақидаги самимий гапларини эшитиб ўтириб, болалик йилларимни кўп эсладим.

Бобомиз Аҳмад Яссавийнинг муаззам мақбараси осмону фалакка қад ростлаб турган, қадимда Ясси деб аталган кўҳна Туркистон шаҳри яқинидаги Қарноқ деган қишлоқда туғилганман. Тақдир шундай бўлдики, бизнинг қишлоғимиз атрофидаги ҳамма овулларда қозоқлар яшардилар. Биз ўзбек болалари нафақат ўзбек куйлари, ўзбек қўшиқлари, балки қозоқ ўланлари, қозоқ дўмбирасининг шўх, ўйноқи ва дилрабо куйларини эшитиб катта бўлганмиз. Сал ўсиб, вояга етиб, халталаримизга китоб солиб, мактабга қатнай бошлаган пайтимизда биз фақат ўзбек адиблари асарларини эмас, машҳур қозоқ оқинларининг китобларини ҳам ўқий бошладик.

Эсимда, мактабимизнинг миттигина кутубхонасида уч юз-тўрт юзтача китоб бўларди. Улардан учдан бирини қозоқ адибларининг асарлари ташкил этарди...

Ҳурматли газетхон менинг бу сўзларимни ўқиб муболаға деб ўйламасин. Эҳтимол, кино, телевизор деган гаплар бўлмагани учундир, мен ўша уч-тўрт юзтача китобнинг ҳаммасини ўқиб чиққанман. Бу китоблар орасида Ойбек, Ғафур Ғулом, Ҳамид Олимжон асарлари билан бирга Собит Муқоновнинг «Бўтакўз», «Мўлдир муҳаббат», Мухтор Авезовнинг ҳикоя ва қиссалари, қозоқ адабиётининг классиги Абай ҳазратларининг «Қора сўз»лари дилимда чуқур из қолдиргани ҳануз эсимдан чиқмайди. Кейинроқ, хусусан, қаҳрли уруш йиллари бизнинг қишлоғимизда қаҳатчилик бошланганда биз ўспиринлар ғалла топиш умидида тоғ ошиб, қозоқ юртининг Сўзоқ деган ғаллакор овулларига борганимиз ҳамон эсимда. Биз, албатта, қуруқ қўл билан бормаганмиз. Баҳоли қудрат чой, қанд-қурс, кийим-кечак олиб бориб, эшак карвонларида ғалла олиб қайтганмиз. Мен у пайтларда биз — ўспиринларнинг савдо-сотиқларимиз теран илдизларга эга эканлигини билмаганман, албатта. Ҳолбуки, бизнинг боболаримиз Сўзоқ ва ундан наридаги машҳур Сариорқа деган ерлардан Туркистон ва Чимкент орқали ўн минглаб йилқи, юз минглаб қўйларни ҳайдаб ўтишган экан. Бунинг ҳисобига ўзбек савдогарлари той-той газмол, уй жиҳозлари, кийим-кечак, туя-туя ширинликлар, зеб-зийнатлар ва бошқа минг хил молларни элтиб сотишган экан.

ТОШКЕНТ-1994

Ўзбекистонда Қозоғистон кунлари

23-27 май

Демоқчиманки, биз тарихан бир-биримизга чатишиб, томирларимиз бирлашиб кетган икки биродар халқмиз. Мен ҳозирча моддий алоқаларимиз тўғрисида гапирдим. Маънавий алоқаларимиз-чи?! Ахир, қозоқ зиёлилари ва биринчи навбатда қозоқ даштларида ислом динини тарғиб этган қозоқ дин арбоблари Бухоро ва Самарқанд мадрасаларида таҳсил олганлари ҳаммага маълумку!..

Мен бундан тахминан 20 йиллар муқаддам буюк қозоқ оқини Абай ва улуғ қозоқ ёзувчиси Мухтор Авезов туғилиб вояга етган Семей вилоятида бўлгандим. Шунда Семипалатинск шаҳридаги Абай музейи билан танишганимда улуғ қозоқ оқинининг ҳазрат Навоий ҳақидаги энг илиқ, ҳайратомуз сўзларини унинг кундалигида ўз кўзим билан ўқигандим. Қозоқ халқининг доно маслаҳатгўйи Абай ўз халқини бошқа етук маърифий халқлардан, шу жумладан, ўзбеклардан ҳам ўрганиш керак деган гапни қайта-қайта айтган. Бугун биз бу буюк инсоннинг нафақат доно сўзлари, балки унинг қозоқ халқининг энг теран ўйлари, ҳасрат-қайғулари изҳор этилган асарларини ўз она тилимизда севиб ўқимоқдамиз.

Дарҳақиқат, бизнинг илдимиз бир, тарихимиз бир, куй-қўшиқларимиз бир. Бундай ўйлаб қарасак, фақат қувончларимиз эмас, ташвишларимиз ҳам бир экан. Мен бу ўринда ўлкамиз табиатига аллақандай ўзгача бир майинлик бахш этиб келган севимли Орол денгизимиз бошига тушган мусибатни кўзда тутяпман. Бугун ҳаммамизга аён: Оролни қутқариб қолиш учун Марказий Осиё ва ҳатто жаҳон мамлакатлари катта ҳисса қўшишлари керак. Лекин шуни эътиборга олганда ҳам Орол учун курашда икки қардош халқнинг қўшадиган улуши айниқса улкан бўлиши керак. Бизни бирлаштириши лозим бўлган, қўлни-қўлга бериб ҳаракат қилишимиз зарур бўлган жиҳатлар сон мингта. Бу бирлик, бу иттифоқ учун бугун мустақилликка чиққан икки улкан озод давлатларнинг имкониятлари ҳам бекиёс. Ҳар иккала давлатнинг бир-бири билан олди-берди қилишлари учун бойликлари, иқтисодий-маънавий хазиналари беқиёсдир. Бизда бўлмаган бойликлар, хом ашёлар қозоқда, уларда йўғи эса бизда бор. Буни ҳар икки мамлакат раҳбарлари жуда чуқур англамоқдалар.

Ўзбекистонда Қозоғистон кунлари очилган дақиқалардаёқ мамлакатимиз раҳбарлари бу масалалар тўғрисида атрофлича суҳбатлар олиб боришди. Ҳар икки томон ишбилармонлари ўзаро шартномалар тузишди. Ҳар икки халқнинг иқтисодий-маънавий алоқаларига тўғаноқ бўладиган ҳар қандай тўсиқлар олиб ташланиши ҳақида гапирилди.

Муҳташам гўзал «Туркистон» саройида бўлиб ўтган тантанада қозоқ ўланлари, қозоқ қизларининг рақслари қалбларимизда чуқур из қолдирди. Бу куй ва қўшиқлар биз ҳақиқатдан ҳам қондош халқлар эканлигимизни, бизнинг санъатимиз ҳам, расм-русумларимиз ҳам, тилимиз ҳам, динимиз ҳам бир эканлигини яна бир бор исбот қилди. Мен бу қўшиқ ва куйларни эшитиб ўтириб, болалик йилларим ўтган қирлар-адирларга яна бир марта бориб келгандай бўлдим. Ўша булоқлардан сув ичгандай, сояларда чўмилгандай, тоғ бағирларида от сургандай бўлдим. Бу бебаҳо маънавий озуқа учун қозоқ адиблари ва санъаткорларига қўлимни кўксимга қўйиб таъзим қиламан, ижодларига бундан ҳам катта, бундан ҳам улуғ зафарлар тилайман.

Ермек СЕРКЕБОЕВ:

ЎЗБЕКНИНГ ҲАМ ФАРЗАНДИМАН

Дунёда дўстликдан қудратли куч йўқ. Айниқса, икки халқ дўстлашса яна ҳам енгилмас буюк кучга айланади. Мен қозоқ ва ўзбек халқлари дўстлигини бир-бирига қўшилиб кетган икки улкан дунёга, ёнма-ён турган ҳайбатли тоғ чўққиларига қиёслагим келади. Бу халқларнинг нафақат ерлари, яйловлари туташ, балки маданияти ва санъати ҳам азал-азалдан томирдош. Кўпгина мусиқа чолғу асбоблари ҳам ўхшаш, ҳам оҳанглари жуда яқин. Масалан, дўмбира чалиб қозоқ ўлан айтса, ўзбек бахшиси достон куйлайди.

Чанқовузнинг дилўртар наволарини айтмайсизми? Уни ўзбегу қозоқ маҳорат билан сайратади.

Мен шу нарсани фахр билан айта оламанки, ўзбек пахтасидан тайёрланган кийимларни кийиб катта бўлганман. Ўзбекдай меҳнаткаш, жафокаш халқни дунёда топиш қийин. Ҳар гал бу серқуёш диёрга меҳмон бўлиб келганимда албатта пахтакорлар билан учрашаман, уларнинг ҳузурида энг яхши қўшиқларимни айтишга ҳаракат қиламан. Ўзбек пахтакорининг меҳнатини куйлаб адо этиб бўлмайди...

Ўзбекистонда ўтказилган Қозоғистон Республикаси кунлари тарих саҳифаларига алоҳида битиладиган катта воқеа бўлди. Икки мустақил мамлакатнинг ҳар жиҳатдан бирга ҳамкорлик қилиши ҳам иқтисодий, ҳам маданий ҳаёт тараққиётига ижобий таъсир кўрсатишига асло шубҳа йўқ. Ушбу кунлар давомида биз худди ўз уйимизда, ўз шаҳримизнинг кўчаларида юргандай бўлдик. Ўзбекистон ўз юртимиздай азизлигини яна бир бор ҳис этдик.

Мен дўстлигимизнинг умрбоқий бўлишига, авлодлардан авлодларга ўтиб янада мустаҳкамланиб боришига чин дилдан ишонаман. Қўлимиздаги дўстлик, иноқлик, биродарлик байроғи абадулабад ҳилпирайверсин! Ҳамиша, ҳар қачон биргалигимизни, елкадошлигимизни ҳис этиб яшайлик.

Роза РИМБОЕВА:

ҚЎШИҚ — ДЎСТЛИК ЭЛЧИСИ

Эстрада ер юзида энг оммавий жанрлардан бири ҳисобланади. Лекин бу майдонга кирган хонанданинг ҳаммаси ҳам ёрқин юлдуз бўлиб танилавермайди. Бундай бахтга муяссар бўлганлардан бири, шубҳасиз, ўзбек эстрадасининг асосчиси, машҳур санъаткор Ботир Зокиров ҳисобланади. У киши миллий эстрада ривожи, тўғрироғи, туркий халқлар эстрада санъатини жаҳонга ёйишда улкан хизматлар қилди. Гарчи бу санъаткор ҳаётдан эрта кетган бўлса-да, ундан ўлмас қўшиқлар мерос бўлиб қолди. Бугунги кунда ўзбек эстрадаси шуҳратини «Ялла» ансамбли жаҳонга машҳур этиб келаётир. Ансамблнинг бадиий раҳбари, истеъдодли хонанда Фаррух Зокиров билан кўп йиллардан буён қадрдон дўстмиз. Бир оғиз сўз билан ифодалаганда, мен «Ялла»нинг мафтуниман. Бир мухлис сифатида унинг янги-янги қўшиқларини орзиқиб кутаман. Биз бир-биримиздан ўрганамиз, бир-биримиздан дўстона маслаҳатларимизни аямаймиз. Қўшиқ — дўстлик элчиси. Ўзбек ва қозоқ санъаткорларининг ижодий сафарлари ҳар сафар ана шу юксак вазифани адо этади. Алматида ўтказилаётган эстрада хонандаларининг «Осиё овози» кўрик-танловида Юлдуз Усмонова, Равшан Зокиров сингари истеъдодли хонандаларни кашф этганимдан хурсандман. Уларнинг ижодини кузатиб бораман.

Кунлар давомида янги қурилган «Туркистон» саройида концерт берганимдан ниҳоятда бахтиёрман. Бу гўзал кошона ҳамиша туркий халқлар санъатини бир-бирига мустаҳкам боғлаб турсин. Дўстлар тез-тез учрашадиган, дийдорлашадиган мўътабар саҳнага айлансин. Ўзбек-қозоқ халқларининг эстрада юлдузлари «Туркистон»да чарақлаб турсин.

ЎзАС АХБОРОТИ

Республика Байналмилал маданият марказида Украина маданият маркази ташаббуси билан турли миллат вакилларига мансуб ўнга яқин рассомнинг кўргазмаси очилди.

Кўргазма очилишига бағишланган кечада маданият маркази директори Карим Расулов, Украина маданият маркази масъул котиби, Э. Герасименко, Белорус маданият маркази вакили Крилл Бром, Украина маданият маркази вакили Станислав Мансуров—Ковригенко, Ўзбекистон халқ артистлари Турғун Азизов ва Баҳодир Йўлдошев сўзга чиқиб, ушбу кўргазманинг аҳамияти, санъатнинг халқлар дўстлигини мустаҳкамлашдаги роли, кўргазмада иштирок этаётган рассомлар ижоди хусусида тўхталдилар.

Кўргазма икки қисмдан иборат. Биринчи қисм «Баҳор қувончи» деб номланган бўлиб, Украина маданият маркази ходими Станислав Мансуров-Ковригенконинг белорус, рус, ўзбек ва украин рассомлари ижодидан тўпланган асарларини ўз ичига олади.

Кўргазманинг иккинчи қисмида Ўзбекистонда яшаб келаётган турли миллат вакилларига мансуб рассомлар: Исфандиёр Ҳайдаров, Игор Гуленко, Анатолий Жибоедов, Евгений Фоменко, Георгий Брим, Василий Беспалко, Василий Захарский ва Светлана Цойнинг асарлари намойиш этилган.

●

Тошкент Давлат Университети Маданият саройида «Қизлик иффати, ор-номуси юксак ахлоқий фазилат» мавзусида давра суҳбати ўтказилди.

Кечани Университет қошидаги «Ўзбек миллий кадриятлари» илмий-тадқиқот марказининг раҳбари, академик Эркин Юсупов кириш сўзи билан очди. Университет хотин-қизлар қўмитасининг раиси Назира Абдуазизова, университетнинг тарбиявий ишлар бўйича проректори Анвар Юнусов ва унинг ёрдамчиси Ҳаким Тўхтаев даврага йиғилган талабаларга мавзу бўйича ўз фикр-мулоҳазаларини баён этдилар. Шунингдек, кечада профессор А. Аюпов, доцентлар З. Лутфуллаева, Б. Искандаров, М. Қосимова, С. Низомиддинова, ўқитувчилар Э. Қалқонов, М. Маҳмудов қимматли маслаҳатлари билан иштирок этдилар.

Талаба ва аспирант қизлардан Зарбуви Алқарова, Сайёра Ҳалимова, Феруза Шодиева, Азиза Ҳамроқулова, Нилуфар Умрзоқова, Маҳлиё Мирсоатова, Марҳабо Усмонова, Санобар Ёқубова, Шоира Раззоқова, Нигора Мўминова, Зироат Пўлатова ва Бахтигул Аллаберганова қизларнинг одоб-ахлоқи, иффати, ор-номуси, кийиниши, нафосати, гўзаллиги ва қайнона-келин муносабатлари хусусида қизғин баҳс уюштирдилар. Айниқса, журналистика, хорижий филология, физика ва ўзбек филологияси факултети талабалари ўзларининг дилрабо шеърлари, қизиқарли мунозаралари, жозибали қўшиқлари ва ўзига хос саҳналари билан даврага файз киритдилар.

А. ОРТИҚОВА

ҚОЗОҚ САНЪАТКОРЛАРИНИНГ ЖОЗИБАДОР АСАРЛАРИ

«Бепоён саҳро каби Вақт ҳам чексиздир!»

Бугун ана шундай улуғ сўзларни тилга олгимиз ва уни беихтиёр бадиий адабиётимиз ҳамда санъатимиз анъаналарига, замондошларимизнинг бетакрор ижодларига қиёслагимиз келади.

Қозоғистон Республикаси кунлари муносабати билан Тошкентдаги кўргазмалар залида ҳафта давомида қозоқ биродарларимизнинг тасвирий ва амалий санъат намуналаридан тузилган кўргазмаси намойиш этилди. Қозоқ халқининг гўзал санъати бўлмиш ажойиб картиналар томошабинни бепоён яйловларга, олис болалик дамларига, табиатнинг сўлим оғушига саёҳатга чорлайди.

Кўргазмадан Қозоғистон халқ рассоми С. Мамбеевнинг «Менинг шаҳрим», Ш. Сариевнинг «Чўпон», Д. Агишевнинг «Она», Х. Хольфиннинг «Туш», С. Айтбаевнинг «Ёш қозоқлар», К. Хайруллиннинг «Асия», А. Менлибоеванинг «Эрта тонг» ва Б. Балишев, С. Смагулов каби таниқли қозоқ рассомларининг турли йилларда яратган энг сара асарлари ўрин олган.

XVIII-XX асрларда урф бўлган аёллар ва эркакларнинг кийимлари, турмушга чиққан қизларнинг бош кийими, патли гиламлар, тускиз—яъни деворга осиш учун мўлжалланган гиламлар, олтин нақшли ҳар хил кашталар, безакли ва нақшли паннолар, аяққап — идиш-товоқлар учун сумка, айнақап — ойна учун ғилоф ва бошқа турли хил қозоқ халқ амалий санъати намуналари ўзига хос жозиба касб этади.

— Бизни Ўзбекистон халқи жуда самимий ва очиқ юз билан кутиб олди. Биз, бундан миннатдормиз, — дейди биз билан суҳбатда Қозоғистон Давлат санъат музейи ходими Мара Боймуҳамедова. — Бизнинг ижодий алоқаларимиз албатта, яхши натижалар беради. Тошкент кўргазма залида Қозоғистон Давлат санъат музейи фондида сақланиб келинаётган турли даврларнинг маҳсули бўлган 50 та картина ва 100 дан ортиқ халқ амалий санъати намуналари намойиш қилинди. Қозоқ халқи ўзининг бой адабий мероси, асрлар давомида ривожланиб келган безакли санъати, катта маҳорат мактаби асосида замонавий санъат намуналарини яратиб келмоқда. Қозоғистоннинг замонавий санъат асарлари намояндалари асосан 30-йиллардан бошлаб ижод сарҳадларига дадил қадамлар билан кириб келди. Бу авлод ва ундан олдин яшаб ўтган ота-боболаримизнинг ижод мактаби ҳозирги кун ёшлари ва келажак қурувчилари учун ёрқин йўл кўрсатувчи юлдузлар бўлиб хизмат қилгусидир.

Бу юлдузларнинг қанчалик ёруғ нур таратиши — ижод поғоналарини қандай босиб ўтишимизга боғлиқ. Бу йўлда эса халқлар ўртасидаги дўстликнинг аҳамияти катта, деб ўйлайман.

●

Кўргазмалар залида шунингдек, Қозоғистон Республикаси «Сумбат» номли Модалар Академиясининг чиқишлари бўлди.

Нозик дид ва нафосат билан тикилган қозоқ аёлларининг миллий ва замонавий кийимлари Академиянинг гўзал қизлари томонидан намойиш этилди. Жозибали мусиқа садолари остида тўпланганлар ҳукмига ҳавола этилган ҳар бир кўйлакнинг бичиғи қизғин олқишлар билан кутиб олинди. Айниқса, аёлларнинг баҳорги, ёзги кўйлаклари, келин-куёвнинг ҳашамдор либослари, турли безаклар билан ишланган халатлар ўзига хослиги билан ажралиб турди.

Адиба ҲАМРО қизи

СУРАТДА: кўргазмага қўйилган асарлардан намуналар.

С. МАҲКАМОВ
суратга олган

БИЗНИНГ ШАРҲ

ҲУДУДЛАР ДАХЛСИЗ

Халқимизда «Ён қўшнинг — жон қўшнинг», деган мақол бор. Бу мақол бежиз тўқилмаган. Чунки яхши кунингга ҳам, ёмон кунингга ҳам қўшнинг ярайди. Буни Марказий Осиё давлатлари раҳбарлари чуқур англаб ўзаро алоқаларга кенг йўл очиб бердилар. Қозоғистон, Қирғизистон ва Ўзбекистон ўртасида ягона иқтисодий ҳудуд барпо этилди. Куни кеча Ўзбекистонда Қозоғистон кунлари бўлиб ўтди. Республикамизга кўплаб қозоқ олимлари, ишбилармонлари, адабиёти ва санъати вакиллари ташриф буюриб, ўзбек биродарлари билан учрашдилар. Бу учрашувлар шубҳасиз, қардошлик, яқин қўшничилик алоқаларининг ривожланишига ёрдам беради.

Сўнгги кунларда Қрим ярим ороли ва Қора денгиз флоти атрофида бўлаётган воқеалар икки қўшни давлат — Россия ва Украина ўртасидаги вазиятнинг бироз кескинлашувига олиб келди. Қрим парламенти 1992 йил 6 майда қабул қилинган Конституцияни тиклаш ҳақида қонун қабул қилгач кескинлик яна ҳам кучайди. Бу Конституцияга асосан Қрим Украина билан бўладиган алоқаларни фақат шартномалар асосида олиб боради. Украина ҳукумати бунга рози эмас. Чунки Қримнинг бундай сиёсат юргизиши мамлакатнинг бўлиниб кетишига олиб келади. Шунинг учун бўлса керак, Қримга қўшимча ҳарбий кучлар киритилмоқда. Сўнгги маълумотларга қараганда, Украинанинг махсус бўлинма аскарларининг 100 таси Симферополга келтириб қўйилган.

Маълумки, империя тарқалиб кетгач, собиқ СССР ҳудудида ташкил топган мустақил давлатлар раҳбарлари учрашиб чегараларнинг дахлсизлиги ҳақида ҳам келишиб олган эдилар. Шундай экан, Қрим Украинанинг бир қисми ва шундай бўлиб қолади. Аммо Россиядаги ва Қримдаги айрим экстремистик кучлар қандай бўлмасин, Қримни Украина таркибидан чиқариб Россияга қўшишга уринмоқда. Шу йўлда турли хил можаролар келтириб чиқармоқда. Уларнинг гапига қараганда, Қрим ярим ороли русларнинг ота-боболаридан қолган ер эмиш. Аслида эса ундай эмас. Тарихчиларнинг таъкидлашича, жуда қадим замонларда бу ерда греклар яшашган. Кейин эса татарлар яшай бошлаган. Манбаларга қараганда XVI—XVIII асрларда ярим оролда беш-олти миллион татарлар истиқомат қилган. XV асрда Қрим Олтин Ўрдадан ажралиб чиққан ва бу ерда алоҳида хонлик тузилган. Сўнгроқ Қрим хонлиги Туркиянинг вассалига айланган, айни пайтда алоҳида мустақил давлат ҳисобланади. 1783 йилда, салкам бир асрлик урушлардан сўнг ярим орол Россия томонидан босиб олинган. Шундан буён у Россиянинг (сўнгра собиқ СССРнинг) муҳим стратегик аҳамиятга эга бўлган ҳудуди ҳамда денгиз йўли бўлиб келган. 1944 йилда ярим оролдан қрим татарлари зўрлик билан ҳайдаб чиқарилган. 1956 йилда Қрим ярим ороли Украинага берилган. Шундан буён у Украинанинг ажралмас қисми бўлиб келмоқда.

Қрим парламентининг қарори Киевда кучли акссадо берди. «Мамлакатнинг ҳудудий бирлиги ва Конституцияга амал қилишдек иккита чегара борки, буни бузишга ҳеч қандай раҳбарнинг ҳаққи йўқ, — деди Украина Президенти Леонид Кравчук. — Агар бундан сўнг ҳам Украина қонунлари бузиладиган бўлса, Конституцияни ҳимоя қилиш учун етарли кучимиз бор. Вазиятнинг бундан буён ҳам кескинлашуви оғир оқибатларга олиб келишини биз тушуниб турибмиз, Қрим раҳбарияти ҳам буни унутмаслиги керак».

Қрим муаммоси билан Европа ҳамжамияти ҳам шуғуллана бошлади. Москвага келган Европа ҳамжамияти раиси Дуглас Хог Борис Елцин билан учрашди. «Қрим масаласи Украинанинг ички иши,— деди Россия Президенти, — барча келишмовчиликларини Киев ва Симферопол тинч, музокаралар йўли билан ҳал қилиши лозим».

Шунингдек, Москвада Россия Бош вазири Виктор Черномирдин ва Украина Бош вазири вазифасини бажарувчи Ефим Звягилский ўртасида ҳам музокаралар бошланди. Улар Қора денгиз флотини бўлиш ҳақида келишиб олишлари керак. Ҳукумат раҳбарларининг иккиси ҳам флот бўлингач, Қримдаги вазият юмшайди, деган фикрни билдирмоқда.

Россия Украинага Қрим масаласида ҳеч қандай даъво қилмаётган бўлса-да, Эстония Россиянинг Псков ва Ленинград вилоятларидаги айрим районларга даъво қилмоқда. Улар иккинчи жаҳон урушигача бўлган чегараларни тиклаш тарафдори. Таллинда бўлиб ўтган Балтия мамлакатлари ташқи ишлар вазирлари учрашувида шу ҳақда гап борди. Россия ташқи ишлар вазири Андрей Козирёв руслар бундай таклифга ҳеч қачон рози бўлмаслигини билдирди.

Ўтган якшанба куни Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Гаитига нисбатан иқтисодий чоралар кўриш тўғрисидаги қарори кучга кирди. Маълумки, 1991 йилда бу давлатда ҳарбийлар ҳокимиятни эгаллаб мамлакатнинг қонуний президенти Жан Бертран Аристидни қувиб юборган эди. Ўтган уч йил давомида жаҳон ҳамжамияти Аристидни ўз ўрнига қайтариш учун кўп уриниб кўрди. Лекин ҳеч бир натижага эриша олмади. Шунинг учун иқтисодий чоралар кўришга мажбур бўлди.

Юқорида таъкидлаганимиз дунё мамлакатларининг айримларида қўшнилари билан ҳудудий можаролар келиб чиқаётган бир пайтда Осиёдаги қўшнимиз, энг йирик давлатлардан бири Хитой барчага намуна бўладиган ташаббус билан чиқди. Яқин кунларда собиқ СССР чегараси бўйлаб жойлаштирилган Хитой армияси сони бир неча баробар қисқартирилади. Буни Хитой армияси раҳбарлари шимолдан совуқ уруш хавфи тугагани билан изоҳлашмоқда.

Шу ҳафтанинг муҳим воқеаларидан бири бизнинг республикамизда бўлиб ўтади. Эртага пойтахтимизда Президент Кубоги учун халқаро теннис мусобақалари бошланади. Бундай катта мусобақа Марказий Осиёда биринчи марта бўлиб ўтмоқда. Турнирда жаҳонга машҳур теннисчиларнинг иштирок этиши кутилмоқда. Ўйлаймизки, бу мусобақалар мамлакатлар ва халқларни бир-бирига яқинлаштиришга, Ўзбекистоннинг халқаро обрўсини яна ҳам кўтаришга хизмат қилади.

Бекқул ЭГАМҚУЛОВ

БИЗНИНГ ШАРҲ

ИЛМ — ЎЗНИ БИЛМАКДИР

ОЛИС ТАРИХ ҚАДАМИМ МАНИМ

● ҚЎНИМ ТОПМАГАН КАРВОНЛАР ИЗИДАН ● ҚАДИМИЙ ДАҲМА-ҚЎРҒОНЛАР БАҒРИДАГИ СИР ● БИТИК ТОШЛАР СЎЗЛАЙДИ ● «ОЛТИН ОДАМ» ЮРТИДА

ИЛК МАДАНИЯТ БЕШИГИ ҚАЙДА? Унинг ворислари ким: ўтроқларми ёки кўчманчилар? Неча асрки, бу кенг жаҳон илк маданият бешигини ахтаради. У гоҳо Миср эҳромлари-ю будда ибратхоналарига, гоҳо эса зардуштийлик хилхоналарига кўчади. Мусулмон маданияти ҳам бундан бенасиб эмас.

Ворисликка даъвогарлар эса ҳамон Ғарбу Шарқнинг ўтмишдаги улуғ алломаларидан тортиб, нақшин сопол синиқларигача, номи қай бир тилга мансубу ўзи бошқа бир эл маънавий мероси билан чирмашиб кетган роботу шаҳарларгача қўймай талашадилар. Ворис бўлиш иштиёқи айримларнинг иштаҳаларини шу қадар очиб юборгандики, улар бу олатасир эҳтирослар қуршовида кўзига ғубор тушганию ўз ўтмиши илдизларига билиббилмай болта уриб қўйганларини ҳам гоҳо сезмай қолардилар.

Улар билан басма-бас қадимшунослар эса ҳамон ер юзидан инсон ақлу шуурини ҳайратга солувчи мўъжизаларни ахтариб топмоқдалар. Куни кеча ойнаи жаҳон Британия археологлари бундан 500 минг йил бурун яшаган одам қолдиқларини топганидан хабар берди. Шу чоққача топилгани эса бу галгисидан 100 минг йилча ёшроқ эди. Ўзбек қадимшунослари ҳам муайян далиллар асосида инсоннинг ёшини 700 минг — 1 миллион йил нари-берисида деб ҳисобламоқдалар...

Мана бир неча йилдирки, Марказий Осиё тупроғи инсоният маданиятига бебаҳо дурдона бўлиб қўшилғувчи осори атиқаларни, турфа битиклару унутилган қадимий ёзувларни туҳфа этиб келмоқда. Уч йил бурун ЮНЕСКОнинг Буюк Ипак Йўли бўйлаб Марказий Осиё ҳудудларидан ўтган халқаро илмий экспедицияси чоғида эса инсониятнинг қадим маданияти, илк уйғониш даври ўчоқлари билан боғлиқ фан учун ғоят қимматли янгиликлар эътироф этилган эди. Жаҳоннинг турли мамлакатларидан келган олимларнинг илмий маърузалари, хитойлик ва мўғулистонлик қадимшунослар кино ва фотоҳужжатлар асосида намойиш этган ноёб топилмалар, илмий сафарнинг сўнгги ҳафтасида Олмоти атрофидаги қўрғон-даҳмаларнинг ўринлари, тоғ дараларидаги қоя-тошларга ўйиб ишланган расм чизгилар, битиклар, ҚозФА тарих ва этнография музейидан жой олган ноёб экспонатларини кўриш, уларнинг анжуман давомидаги илмий таҳлил ва талқинлари Марказий Осиё халқларининг қадим маданияти ҳақида шу чоққача Ғарбда урф бўлиб келган айрим сийқа қарашларни бутунлай чиппакка чиқариб юборди.

Бироқ шунга қарамай, ўша анжуман кунлари айрим эскича даъволарни тиқиштиришга уринганлар ҳам бўлди. Тарих бу хил даъволарнинг кўп бор гувоҳи бўлган. Хўш, тарихни сохталаштиришлар, бир халқнинг ўтмишини камситиб, бошқа бир халқ маданиятини улуғлаш қандай ақидалар асосида келиб чиқади? 1913 йили Ўрта Осиёдаги саводхонлик даражасини атайин сохталаштирувчи рўйхат ўтказиш нега зарур бўлган эди? Ўрта Осиёнинг бутун тарихи, илм-маданият, дин, маънавий мероси, бу юрт алломаларининг бутун жаҳонга машҳур асарлари битилган арабий имлодаги китобларни ва шу китобларни ўқиган одамларни қатағон этиш нима учун зарур бўлган эди?

Тарих бу жумбоқларнинг жавобини аллақачон бериб бўлган. Бугун ниҳоят ўтмишни холис баҳолаш рағбат топган йилларга ҳам етиб келдик. Шундай экан, «ўтган ишга саловат» деб қўя қолсак бўлмайдими?! Бу ҳақда яна сўз очишнинг зарурати борми. Ҳа, бор! Тарихни сохталаштиришдаги ғаламисликлар «Чор Россиясининг қолоқ ва чекка ўлкалари» деган атаманинг ўзи билангина тугамаган. «Ўтроқлар» ва «кўчманчилар» деган атамалар ҳам ўз даврида аллакимларнинг пуч ақидаларига хизмат қилган эди.

Халқаро илмий сафарнинг кундалик йиғинлари ва экспедиция сўнгида Олмотида бўлиб ўтган халқаро қадимшунослар анжуманидаги айрим мунозараларнинг илдизларини мен орадан бир йил ўтиб, таниқли тарихчи олимимиз Бўрибой Аҳмедовнинг «Ўзбек улуси» китоби билан батафсил танишиб чиққач, чуқурроқ англагандек бўлдим. (Бу асар илк бор Моксвада 1965 йилда «Кўчманчи ўзбеклар давлати» номи билан нашр этилган). **«В. Ф. Шахматов, С. Е. Тўлибековлар... ўзларининг баъзи асарларида қадим замонларда ҳозирги Қозоғистон ерларида кўчманчилик билан бир қаторда ўтроқлик ҳам бўлганлиги ҳақидаги ҳақиқатни инкор этганлар, — деб ёзади Б. Аҳмедов. — Уларнинг фикрича, ҳозирги Қозоғистоннинг қадимий аҳолиси ўтроқликни билишмаган ва бу ерда ўтроқликка ўтиш жараёни XIX асрнинг 30-йилларидан, яъни қозоқ жузларининг Россияга қўшилганидан сўнг бошланган. С. Е. Тўлибековнинг ёзишича, гўё фақат «шу пайтдан бошлаб рус давлати ва рус аҳолисининг бевосита таъсири остида қозоқ жузлари ва йирик уруғ қабилавий гуруҳларнинг ўтроқликка ўтиш жараёни бошланди»**.

Бундай қараш биргина В. Ф. Шахматов ёки С. Е. Тўлибековларгагина хос эмасди. Олмотидаги анжуманда Д. Кишебековнинг фикр юритишича, кўплаб илмий манбалар бу хилдаги уйдирмаларни анча йиллар бурун инкор этганига қарамай, Плетнева, Киргилев ва у сингари олимлар турли рисола ва қўлланмаларда бундай бирёқлама фикрларни ҳанузгача тиқиштириб келмоқдалар. Ҳатто, нотиқ В. Бартолддай етук олим ҳам ўз даврида ўтроқлар ва кўчманчилар маднийтини бир-бирига қарама-қарши қўйишдан ўзини тия олмаганини қайд этиб ўтди.

У ёғини сўрасангиз илмий манбалар кўп ва етарли бўлишига қарамай, тарихга бир ёқлама муносабат узоқ давом этиб келган кўринади. Тарих фанлари доктори А. Немировскийнинг ёзишича, олмон тарихчиси И. Дройзен ўзининг «Элленизм тарихи» мақоласида Александр Македонский лашкарларига қарши ўз юрти озодлиги йўлида курашган Ўрта осиёлик халқ қаҳрамони Спитаминни асов, исёнкор сифатида тасвирлайди. Уни «осиёликларнинг қонуний ҳукмдори» бўлган Искандарга хиёнат қилган жоҳил сифатида ерга уриб босқинчи Македонскийни эса Осиёга цивилизация олиб келган сиймо сифатида улуғлайди.

БИЗ ХОҲЛАЙМИЗМИ, ЙЎҚМИ узоқ йиллар мобайнида шундай қарашлар урф бўлиб келган эди. И. Дройзен сингари тарихчиларнинг фикрини чиппакка чиқаришда В. В. Григорев сингари рус тарихчиларининг ҳиссаси борлигини ҳам эътибордан соқит қилиб бўлмайди, албатта. Бироқ алам қиладиганi шуки, И. Дройзен ва ундан қарийб икки аср ўтиб бизнинг бугунги кунларгача ҳам Туркистон, Марказий Осиёнинг ҳақиқий тарихини «билмай» ва «кўрмай» келганлар Херодотнинг милодий эрадан аввалги олтинчи асрда Эрон шоҳи Кир II лашкарлари адабини берган, Кирнинг қонга тўймаган бошини меш тўла қонга тиққан Сирдарё ва Каспий денгизи оралиғида яшовчи массагетлар маликаси Тўмариснинг жасорати ҳақида ёзганлари, VI асрда Буюк уммондан Қора денгизгача бўлган ҳудудларда ҳукмронлик қилган қудратли Турк хоқонлигидан хабар берувчи қабртошлардаги битикларни ўқиган даниялик В. Томсоннинг асарларини, милодий 629-630 йилларда Амударё билан Чу орасида жойлашган бу мамлакатни кезиб чиқиб, ўз хотираларида «маданият нуқтаи назаридан бир бутунликка эга эди... ёзувлар, тил ҳамма ерда бир хил» деб таърифлаган Хитой сайёҳи Сюанъ Цзаннинг саёҳатномаси, турк лашкарбошиларининг қабр тошлари ва улар шарафига ўрнатилган битик тошлардаги Билга хоқон, Култегин ва бошқа ёдномалар, форс тарихчиси Муҳаммад ибн Мансур Марварруднй, Абу Райҳон Беруний, Маҳмуд Қошғарий, Юсуф Хос Ҳожиб каби ўнлаб алломаларнинг асарларидан ҳам гўё бехабарлар. Уларни ҳеч ўқимаган, эшитмагандай «кўзларини кўр», «қулоқларини кар» қилиб, фикр юритишган.

Шу ўринда тарихнинг яна бир гувоҳлигини эсга олиб ўтишга тўғри келади. Ёзувчи ва публицист В. Ян, ўттизинчи йилларда ўзининг «Чингизхон» тарихий романи қўлёзмасини Максим Горькийга ўқишга беради. «Буюк пролетар ёзувчиси» асар билан танишиб чиқиб, уни таниқли тарихшунос олимлар назаридан ўтказишга беради. Улар В. Янга асар хусусида баъзи эътирозларини, яъни Чингизхонни унчалик ҳам зарур даражада ваҳший қилиб тасвирламаганини айтишади. Ҳатто, бу асарда Чингизхоннинг рус ерларини эгаллаши «ёғни пичоқ билан кесгандек» осонгина юз берган қилиб тасвирланган экан... Шундан сўнг В. Ян «маслаҳатлар» асосида ўз асарини қайта ишлаб нашр эттиради.

Тўғри, тарих ҳеч қачон Чингизхонни оқламайди. Бироқ, нохолислик ҳам ҳеч қандай тарих учун обрў келтирмайди. В. Ян Чингизхон ва унинг рус ерларидаги юришларини истеъдоди етганича «талабларга мувофиқ» ёзиб бергани-ку манбаларда қайд этилган бор ҳақиқат. Эҳтимол, биз шу чоққача Амир Темур шахси ва тарихини холис ёритмагани учун қаттиқ ранжиб келаётган Сергей Бородин ҳам В. Яннинг аҳволига тушмаганмикан? Янаям ким билади?.. Ҳар ҳолда тарихни сохталаштиришларнинг умри ҳеч вақт узоққа чўзилмайди.

Қизиғи шундаки, Олмотидаги халқаро илмий сафарнинг семинар ва анжуманлари чоғида ҳам ўзларини ўтроқ аҳолига мансуб деб билгувчи айрим олимлар ўтроқлар ва кўчманчилар маданияти ҳақидаги бир ёқлама фикрларини ўтказмоқчи бўлдилар. Бу билан Буюк Ипак Йўлидаги манзилларда яратилган бебаҳо маданият обидаларини фақат бир ёки икки халққагина мансуб деб кўрсатишга ҳаракат яққол сезилиб қолди. Тарихчи Ю. Ёқубов анжуман чоғидаги илмий маърузаларда ҳозирги Қозоғистон ҳудудидан топилган ва топилаётган осори атиқалар, жаҳоннинг кўп мамлакатларидан келган қадимшунослар ҳавола этган ноёб манбалар шу чоққача тарих фанида ҳукм суриб келган қарашларни бутунлай ўзгартириб юбораётганида ўзини тута олмасдан маърузачилардан бирига шундай савол билан мурожаат қилди:

— Ўтроқ деҳқонлар шаҳарлар бунёд қилдилар, мадрасалар, масжидлар қурдилар. Хўш, кўчманчи қабилалар нимани яратдилар?

Томдан тараша тушгандек қилиб айтилган бу гап анжуманда гурр кулгу уйғотди. Ҳеч ким саволнинг жавобини эшитишни хоҳламади. Унинг гапи қарсаклар билан бўлиб қўйилди. Чунки, кўчиб юрувчи ва ўтроқ турмуш кечирувчи халқлар орасида, уларнинг бир-бирларига муносабатида, мол айирбошлашда келиб чиққан ижтимоий омиллар қадим-қадимдан савдо-сотиқнинг ривожланишига, унинг касб-ҳунарга айланишига, урбанизация жараёнларининг кучайишига, шаҳарсозликнинг вужудга келишига шароит яратган. Ҳар икки ҳаёт тарзида шаклланган маданиятларнинг муштараклашуви шаҳар ҳаётига, шаҳарсозлик маданиятига асос солган. Ҳозирги Қозоғистон ҳудудидан топилган Суёб, Болосоғун, Саройлик, Турайлик, Еккиўғуз, Сузоқ, Кумкент, Савдокент каби кўплаб тарихий шаҳарларнинг қолдиқлари бунинг далилидир. Ҳатто, араб манбаларининг гувоҳлик беришича, Тошкент яқинидаги Бурчмулла ёнида VII—XII асрларда Арлонкент деган қадимий шаҳар бўлган. Улар қадим ўтмишимиз, ўзига хос ҳаёт тарзимиз, маданий қатламларимизнинг тилсиз гувоҳлари бўлиб, кўчманчиликдан ўтроқлашувга ўтиш жараёнлари хусусида бой маълумотлар беради.

Бўрибой Аҳмедов бу ҳолни қуйидагича талқин этади: «Кўчманчиларнинг ҳаётларида улкан ўзгаришлар бўлиб турган. Уларда чорвачилик ривожлана борган, натурал хўжаликнинг тор доирасини бузиб боргани сари кўпроқ савдо-сотиқ ишлари билан шуғуллана бошлаганлар. Агар қадим замонларда чорвага жамоат эгалиги бўлган бўлса, феодализм даврига келиб, ҳатто унинг ибтидоий шаклларида ҳам чорвага шахсий эгалик ҳукмронлик қилгани инкор қилиб бўлмайдиган ҳақиқатдир. Оддий кўчманчиларнинг ўз чорваларидан ажраганларидан сўнг ўтроқ ҳаёт тарзига ўтишлари доимо рўй бериб турган... Ўрта асрдаги Қозоғистон ерларида шаҳарлар, деҳқончилик ривожланган воҳалар ва суғориш тармоқларининг мавжудлиги, у ерларда кўчманчилик билан бир қаторда ўтроқлик ҳам бўлгани учун одамларнинг хўжалик фаолиятлари турлича эди, деб айтишга имконият беради. Ўша даврда баъзилар кўчманчилик ҳаёт тарзида яшаб, яйловларда чорвачилик, баъзилар эса шароитга қараб (асосан ер ва сувнинг бор-йўқлигига қараб) деҳқончилик маҳсулотларини етиштириш, яна бошқалари — ҳунармандчилик ва савдо ишлари билан шуғулланганлар. Деҳқонлар ҳам, ҳунармандлар ҳам, савдогарлар ҳам у ёки бу даражада ўтроқ ҳаёт кечиришар эди... Бу ерларда чарм ва темирдан турли буюмлар ишланарди, заргарлик безаклари тайёрлар эдилар. Махсус хумдонларда сопол идишлар пиширилар эди. Бундан ташқари, ҳарбий асбоб-анжомлар: қиличлар, ўқ-ёй, найза, эгар-жабдуқ, аравалар ясаларди. Ҳозирги Қозоғистоннинг ерларидан қадимшунослар қазиб олган топилмалар, ҳарбий асбоб-анжомлар ва хўжаликка тегишли буюмлар кўчманчиларнинг овулларида ҳам қишлов ва ёзловлар пайтида ясалганини кўрсатади...»

Олмоти яқинидаги Иссиқ қўрғонидан топилган ва халқаро илмий сафар чоғида бутун дунё олимларини ҳайратга солган «олтин одам» ҳам шундай шароитларда тайёрланганини шубҳасиз. «Олтин одам» деб атаб келинаётган бу ёдгорлик, асло бирон одамнинг ҳайкали эмас. У сипоҳийнинг бошдан оёқ олтиндан тайёрланган махсус кийими бўлиб ғоятда нафис ва назокат билан ишланган. Ҳатто сипоҳийнинг рутбасини англатувчи тимсол ва рамзларгача катта маҳорат билан яратилган.

Бу ноёб топилма Иссиқ қўрғонидан қазиб олинганини айтдик. Қозоқ ва қирғизларда «қўрғон» сўзи даҳма-тепалик маъносини беради. «Олтин одам» топилган Иссиқ қўрғони ҳам қайсидир ёвқур сипоҳийлар йўлбошчиси дафн этилган жой бўлган. Расм-русумларга кўра дунёдан ўтган одамнинг қуролу анжомлари, зеби-зийнатлари, бойликлари ҳам қўшиб кўмилган. Қозоқ ва қирғиз олимларининг гувоҳлик беришларича, бу қўрғонларнинг аксарияти турли босқинчилар томонидан таланган, бойликлар, зеби-зийнатларни қўлга киритиш умидида кавлаб очилган. Турли минтақаларнинг қадимшунослари ўтказган археологик қазишлар чоғида улардан фақат дафн этилган одамларнинг қолдиқлари, баъзан қўшиб кўмилган аслаҳалар, турли ашёлар топилган, холос.

Экспедиция Иссиққўл бўйида, Олмоти атрофи ва Еттисув ҳудудларида тўхтаб ўтган ўнлаб даҳма-қўрғонлардаги кавлаб ташланган жойлар ҳам шундан далолат бериб турибди.

Афтидан, ўтган асрнинг иккинчи ярмида Туркистонни ўқ ва қилич билан тобе этган Скобелов ва Черняевларнинг юртимизга мўр-малаҳдай ёпирилган аскарларини Туркистон тупроғи, меҳнатсевар одамларигина эмас, отнинг тақасидан тортиб, қабрлардаги тақинчоқларгача, саройлардаги ноёб суратларгача қизиқтирган кўринади. Бугун Москва, Санкт-Петербург музейлари, Эрмитажни безаб турган ёдгорликлар, осори атиқалар таланган бойликларнинг мингдан бир улуши бўлса ажаб эмас. Бу бойликларнинг қанчадан-қанчаси Амир Олимхоннинг олтин қиличини ўзининг шахсий ўлжаси қилиб олган Фрунзенинг кирдикорлари каби босқинчи галаларнинг шахсий мулки сифатида қай бир пучмоқларда ётгани ёки ўзлашиб кетгани шубҳасиз.

«ИПАК ЙЎЛИДАГИ КЎЧМАНЧИ ва муқим яшовчи халқлар маданиятларининг ўзаро бир-бирига таъсири» мавзуидаги халқаро анжуманда Қозоғистон Республикаси ҳукумати номидан илмий сафар қатнашчиларини қутлаган Узоқбой Қарамонов: «Саёҳат одамни хом хаёллардан фориғ этади, деган гап бор, — деди. — Буюк Ипак Йўли — бу ноёб феномен. Уни ўз аҳамиятига кўра одамларнинг фазога йўл олишига қиёслаш мумкин (Инсониятнинг олис коинот сари қўйган қадами ҳам қозоқ даштларидан бошлангани бежиз бўлмаса керак!). Бу йўл туфайли Шарқ Ғарбни, Ғарб Шарқни **билди, таниди, тан олди.** Эндиликда ҳудудида икки миллиард аҳоли истиқомат қилаётган қадимий карвон йўлларидаги манзиллар бўйлаб Трансосиё магистрали ўтади. У янги давр цивилизациясига хизмат қилади...»

Бир неча кун давом этган шу анжуман чоғи ён дафтаримга қайд этилган ёзувларни ўқиб, ўша улуғ издиҳомнинг бетакрор руҳини қайтадан ҳис этгандек бўламан. Экспедициянинг сўнгги кунларида Олмоти ва Жамбул вилоятлари оралиғида унчалик баланд бўлмаган тоғ дараларига сафар қилинди. Баланд қоя тошларга турли расмлар ўйиб ишланган дара ёнидаги сайҳонликда жаҳоннинг турли бурчакларидан келган меҳмонлар миллий расм-русумлар, ўйин-кулгулар билан кутиб олинди. Худди Иссиққўлдан Қозоғистоннинг Кеген туманига тоғ ошиб тушганимизда бўлгани сингари экспедиция қатнашчилари учун 40 та ўтов тикилибди. Ўтовлар қаршисидаги улкан майдонда эса чавандозлар беллашуви учун махсус отчопар қурилган. Яна бир томонда фолклор-этнографик дасталарининг чиқиши учун саҳналар ясатилган. Бир сўз билан айтганда ўтмишдан элчи бўлиб келган жаҳонгашта олимлар Ғарбу Шарқнинг Буюк Ипак йўллари кесишган чорраҳасида катта қувонч ва ифтихор билан қаршиланаётган эди. Чавандозлар беллашувидан тортиб, оқинларнинг айтишувигача, ясатиғлиқ ўтовларда ял-ял ёнган гиламлардан тортиб, келинларнинг миллий кийим-кечагу тақинчоқларигача, дастурхондаги қази-қартадан тортиб қимизу қимронгача бўлган маиший турмуш асотирлари қадимда қандоқ бўлса шундай алфозда намойиш қилиндики, «кўчиб юрувчи» деб ном олган қадимги қавмдош, элдошларимизнинг бу ўзига хос маданияти ҳаммани ўзига маҳлиё этиб қўйди. Кўчманчиларнинг маданияти йўқ, улар нимани яратибди, деган қарашларнинг нечоғлик юзаки ва уйдирмалиги аён бўлди-қолди. Айниқса, экспедициянинг археология бўйича илмий раҳбари бўлган покистонлик фан доктори Аҳмад Ҳасан Донининг кўзларида ўт чақнар эди. У бутун экспедиция давомида ўзининг доно саволлари, муҳим изоҳлари, кенг феъллиги ва чуқур билими билан барчада теран тафаккурли аллома сифатида ҳайрат ва ҳурмат уйғотди. Унинг Марказий Осиёнинг қадим тарихини пухта билиши, яна бунинг устига шу тарихга, халқимизнинг ўтмиш маданиятига доир ҳар бир маълумотга болаларча қизиққонлик билан эътибор бериши, эринмасдан дафтарчасига ёзиб бориши, шу кезларда ўзини қизиқтирган ҳар бир далилни аниқлаштириб, лозим бўлганида хато қарашларини инкор қилиши, изоҳ бериши ибратли эди. Ораста безатилган ўтовлардан бирида ана шу таниқли қадимшунос аллома билан суҳбатлашиб, халқаро илмий сафар хулосаларини ёзиб олишга муваффақ бўлдим.

Мана улар: — Биз бу ерда цивилизация гоҳ тараққий этиб, гоҳ инқирозга юз тутиб турганини кўрдик. Афсуски, биз бу маданият хазиналари батамом вайрон этилган, деб ўйлардик, шундай деб кўп эшитгандик. Негаки, биз Чингизхоннинг босқинчиликларию Темур етказган вайронгарчиликлар ҳақида жуда кўп ўқигандик. Бироқ шу чоққа қадар Марказий Осиё ҳудудида талайгина тадқиқотлар олиб борилганига қарамай бу минтақа аҳолиси, халқлари маданиятининг аҳамияти, бу цивилизация концепцияси етарли даражада ўз баҳосини олмаган эди. Бошқа томондан эса «кўчманчилар» деган сўзнинг ўзи нотўғри ва ноилмий талқин этиб келинди. Унинг моҳиятини нотўғри тушуниш ва англаш урф бўлган эди. Бу янглиш тасаввур, яъни «кўчиб юрувчи» халқлар, эл ва элатлар цивилизациясини нотўғри талқин этиш бутун дунё бўйлаб кенг ёйилган эди. Ҳатто шундай қараш ҳам мавжуд эдики, гўё «кўчманчи»ларда умуман маданият, цивилизация бўлмаган.

Биз халқаро илмий сафаримиз чоғида ўз кўзимиз билан кўришга муяссар бўлган ноёб ёдгорликлар, қоятошлардаги битиклар орқали шу чоққача ўз маданиятимиз сарчашмаларини чуқур билмай келганимизни англаб етдик.

Менинг назаримда биз ушбу илмий карвонимиз давомида фан оламидаги мавжуд ғайри илмий қарашлар ва концепцияларнинг пуч эканлигини рад этишга муваффақ бўлдик. Ахир «кўчманчи» деб юритиб келинган халқлар маданияти ўз аҳамиятига кўра ўтроқлар яратган маданиятдан асло қолишмайдиган, у билан баробар даражада турадиган, бир-бирини тўлдириб ва бойитиб келган ягона маданият илдизлари экан-ку! Фақат улар ўртасидаги иқтисодий омиллар бошқачароқ жараёнда кечган бўлиши мумкин.

Халқаро экспедициянинг илмий раҳбарларидан бири бўлган ЎзФА академиги Аҳмадали Асқаровнинг мамнуният билан қайд этишича, ўзбек қадимшуносларининг илмий сафар давомидаги саъй-ҳаракатлари, далил-исботлари туфайли эллинизм маданиятини кўкларга кўтарувчи Ғарб олимларининг яна бир фикри—Ўрта Осиёликлар қадимда шаҳар қуришни билишмаган, уларга Александр Македонский шаҳарсозликни ўргатиб кетган, деган даъволари ҳам пучга чиқди. Жаҳонгашта олимлар Марказий Осиё тупроғидаги энг қадимий шаҳарларнинг қолдиқларни ўз кўзлари билан кўриб, улар Македонскийнинг бу жойларга қилган босқинчилик юришларидан анча авваlроқ бунёд этилганини эътироф этдилар.

Ардоқли шоиримиз Абдулла Ориф ёзганларидек: «Гўё таъна тошин саноғи битиб, «Тарих сопқонидан тушган каби зар» бугун бизга улуғ Ватанимизнинг озод жамоли насиб этди. Она тарихимизни ҳеч кимдан ҳайиқмай ўрганиш, ҳақиқатни бaралла айтиш, ўтмишимизнинг энг ёруғ даврларидан гувоҳлик берувчи ва шу чоққача «нашр этиш шарт эмас» деб ҳисоблаб келинган ноёб китобларни чоп қилиш, бинобарин Ўзбекистоннинг асл тарихини яратиш имкони туғилди. «Темур тузуклари», Ибн Арабшоҳнинг «Амир Темур тарихи», Мирзо Улуғбекнинг «Тўрт улус тарихи», шунингдек, «Ҳидоя» ва «Мухтасар» сингари ўнлаб нодир китобларнинг нашр этилганлиги бу йўлдаги илк қадамларимиз. Зеро, Ватан тарихини, маънавият илдизларини билиш — ҳар бир фарзанд учун катта шараф. Бу шараф сизу бизга қутлуғ бўлсин, ёр бўлсин!

ЮНЕСКОнинг «Буюк Ипак Йўли — мулоқот йўли» дастури 1997 йилгача давом этади. Ҳали олдинда қадимий карвонлар изидан янги экспедиция ва илмий сафарлар, халқаро қадимшунослар анжуманлари турибди. Уч йил аввалги илмий сафар чоғида эса айрим баҳслар бўлиб экспедиция фаолияти натижасида келиб чиққан бир яхши ният амалга ошмай қолган эди. У ҳам бўлса Самарқандда ЮНЕСКО раҳбарлигида иш олиб борувчи Марказий Осиё маданияти тарихини ўрганувчи халқаро институт ёки марказ очиш билан боғлиқ хайрли ташаббус эди. Мўътабар экспедиция раҳбарияти кўзда тутган режага мувофиқ умуминсоний маданиятнинг бебаҳо бойлиги бўлган Марказий Осиё халқлари маданияти тарихини ўрганувчи бу илмий даргоҳ баъзи ноёб обидалар ва ёдгорликларни мавжуд ҳолича сақлаб қолиш, айрим таъмирлаш ишларига бош қўшиш, иқтидорли қадимшуносларни тайёрлаш, ўқитиш, уларга стипендия тайинлаш билан боғлиқ ишларни ҳам ўз зиммасига олиши керак эди.

Яқинда хушхабар келди: ЮНЕСКО раҳбарияти Марказий Осиё халқлари маданияти тарихини ўрганувчи ана шу халқаро илмий марказни Самарқандда ташкил этишга қарор қилибди. Унинг бизга қўшни мустақил давлатларда ҳам ўз бўлимлари бўлади. ЮНЕСКОнинг бу таклифи истиқлол йўлида алп қадамлар ташлаётган республикамиз ҳукумати томонидан мамнуният билан қўллаб-қувватланди.

Умид шулки, бу халқаро илмий қароргоҳ Марказий Осиё халқлари қадим маданияти тарихини жаҳон кўламида энг холис ва мукаммал ўрганувчи мўътабар даргоҳга айланади.

Мурод АБДУЛЛА

«ГУЛИСТОН»НИНГ ЯНГИ СОНИ

Журналнинг навбатдаги 2-сони нашрдан чиқди. Унда журнал бош муҳаррири Тилаб Маҳмудовнинг «Ватан манфаати — талантлар масъулияти», санъатшунослик доктори Муҳсин Қодировнинг «Бобур масхара ва раққослар ҳақида», Сирожиддин Аҳмаднинг «Тугалланмаган тадқиқот», архитектура доктори Пўлат Зоҳидовнинг «Заҳириддин Бобур ва меъморлик», таниқли олим Наим Каримовнинг «Ташна кетган шоир», тарих фанлари номзоди Э. Бекметовнинг «Қадимий қадриятлар тикланади» сингари қизиқарли мақолалари ўрин олган. Шунингдек, ушбу сонда Ўзбекистон халқ шоири Ойдин Ҳожиева ва шоира Шарифа Салимованинг туркум шеърлари эълон қилинган. Ўзбекистон театр арбоблари уюшмаси президенти Берноpa Қориева, машҳур санъаткор Ҳалима Носирова, Ўзбекистон халқ артисти Икром Акбаров, истеъдодли созанда Гулнора Алимова, Қашқадарё вилоят маданият ишлари бошқармаси бошлиғи Маматқул Ражабов билан бўлган суҳбатлар журналхонларда қизиқиш уйғотади. Журналист Гулчеҳра Умарованинг Муқимий номидаги республика мусиқали драма театри бир гуруҳ санъаткорлари иштирокида тайёрлаган давра суҳбати бугунги театр санъатининг жиддий муаммоларига бағишланган. Хонандалар С. Ўдаева, М. Асадова ҳақидаги мақолалар ҳам ўқувчини бефарқ қолдирмайди. Санъатшунослик номзодлари Муҳаббат Тўлахўжаева, Элдор Мухторовнинг ҳамкорликда ёзган мақоласида «Театр: Шарқ—Ғарб» фестивали ҳақида сўз боради. «Гулқайчи» рукунида ҳажвчи Илҳом Зойирнинг ҳажвий ҳикояси ўрин олган. Журналда ёш рассом Иқбол Илҳомов ижодидан намуналар берилган.

Қадрли журналхон! «Гулистон»нинг янги сонлари учун қўшимча ҳақ тўлашни унутманг.

ЎзАС АХБОРОТИ

ЁШЛАР КУЙЛАГАНДА

Тошкент вилоят илмий услубият маданият маркази турли муассасаларга методик ва амалий ёрдам кўрсатиб, хайрли ишларни амалга оширмоқда. Вилоят миқёсида ўтказилаётган кўрик-танловлар, беллашувлар ва қизиқарли кечалар шулар жумласига киради. Марказнинг асосий мақсади ёш иқтидорли ҳаваскорларни кашф қилиб, уларнинг санъатларини халққа намойиш қилишдан иборат.

Оққўрғон районида ана шундай хайрли тадбирлардан бири— Оилавий ансамблар, катта ашула ва лапар ижрочиларининг вилоят кўрик-беллашуви бўлиб ўтди. Ушбу тадбирда вилоятнинг кўпгина район ва шаҳарларидан келган бадиий ҳаваскорлик жамоалари иштирок этди. Бекобод, Янгиобод, Ангрен шаҳарлари ҳамда Паркент, Зангиота, Қуйичирчиқ, Оққўрғон районларидан келган ҳаваскорларнинг чиқишлари юқори баҳоланди. Айниқса, зангиоталик Валиевлар, ангренлик Абдураҳмоновлар, бекободлик Рўзиқуловлар, чинозлик Ўтановлар оилавий ансамблларининг қўшиқлари тўпланганларга манзур бўлди.

Ғайрат ТЎЛАГАНОВ

«МИНГ БИР КЕЧА» САҲНАДА

Йўлдош Охунбобоев номидаги Ёш томошабинлар театрида режиссёр Валижон Умаров саҳналаштирган «Минг бир кеча» эртаклари асосида ишланган «Минг бир кеча» мусиқали спектаклининг премьераси бўлиб ўтди.

Спектакл одамларининг маънавий дунёси, гўзаллик, хушфеъллик ҳақида. Саҳнада ижро этилган қўшиқларни актёрларнинг ўзлари куйлаганлар, бир-биридан жозибали рақслар томошабинларни гўзаллик оламига етаклайди.

Ҳосиб ибн Каримиддин ролини истеъдодли актёр Исмоил Абдуллаев ижро этган. Лутфулла Саъдуллаев, Гулчеҳра Саъдуллаева, Муяссар Шодиева, Абдусамад Жўрабоев, Ҳабибулла Каримов, Ҳабибулла Абдуллаев ҳам ўзларига топширилган ролларни яхши ўйнаб, томошабинлар олқишига сазовор бўлишди.

Сценарий муаллифи Ҳабибулло Ҳакимов. Спектакл руҳига мос куйларни яратишда бастакор Анвар Эргашев ва саҳнани безашда рассом Александра Зиновевнинг хизматлари катта.

М. НАБИЕВА

ОРКЕСТР КОНЦЕРТИ

Пойтахтимиздаги «Баҳор» концерт залида Тўхтасин Жалилов номидаги Ўзбек давлат академик халқ чолғу оркестрининг концерти бўлиб ўтди. Оркестрнинг бадиий раҳбари Форуҳ Содиқов.

Концерт Тўлқин Қурбоновнинг «Тантана» увертюраси билан очилди. Халқ чолғу оркестрининг яккахон хонандалари Марям Сатторова, Рустамжон Неъматов ўзбек классик қўшиқларидан намуналар ижро этишди. Шунингдек, Ўзбек давлат филармониясининг яккахон қўшиқчилари София Тен, Саодат Холхўжаева, Муҳиддин Отахўжаев, республикада хизмат кўрсатган артистлар Муяссар Раззоқова, Аваз Ражабов француз классик мактаби намояндалари Ш. Гуно, Ж. Бизе, Ж. Маске асарларидан намуналар айтишди. Улар ижросидаги қўшиқлар концертга файз киритди.

Г. ЙЎЛДОШЕВА

●

Юсуфжон қизиқ Шакаржонов номидаги Фарғона драма театри жамоаси ёзувчи Худойберди Тўхтабоевнинг «Олтин сиртмоқ» асари асосида янги спектаклни намойиш этишди. Спектаклни Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Мамасоли Юсупов саҳналаштирган.

С. Айний номидаги Бухоро вилоят мусиқали драма ва комедия театри Рихсивой Муҳаммаджоновнинг «Давлат болалари» номли асари асосидаги спектаклини томошабинлар ҳукмига ҳавола этди. Асарни Файзулла Абдуллаев саҳналаштирган.

●

Самарқандлик санъат ихлосмандлари шу кунларда ажойиб томошаларнинг гувоҳи бўлишмоқда. Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби Иброҳим Нурмонов яқинда Алп Жамолнинг «Меҳрибонлар» пиесасини Абдулҳамид Мажидий номидаги Каттақўрғон шаҳар драма театри саҳнасига бир мунча янги талқинлар билан олиб чиқди.

Шу кунларда Тошкентдаги ўзбек сатира театри жамоаси ҳам қизғин ижод қилишмоқда. Улар Абдулла Қаҳҳорнинг «Тобутдан товуш» асарини замонамизга мос қилиб, янгича талқинлар билан қайта саҳналаштиришди. Уни таниқли режиссёр Ҳабиб Файзуллаев адибнинг умр йўлдоши, таржимон ва мунаққид Кибриё Қаҳҳорова билан ҳамкорликда яратишди. Спектаклдаги асосий ролларни театрнинг етакчи ва ёш артистларидан Ортиқ Юсупов, Ҳайрулла Саъдиев, Турғунбой Содиқов, Зарифа Исмоилова, Амина Ибботулина, Ҳусан Мусабоев ва бошқалар ижро этишмоқда.

МАДАНИЯТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ РЕСПУБЛИКА АХБОРОТ МАРКАЗИ

Ўзбекистон ЭКСПО марказида Қозоғистон фан ва техника ютуқлари кўргазмаси очилди.
СУРАТДА: кўргазма залида.

ВОДИЙДА НОДИРАХОНЛИК КУНЛАРИ

Фарғона водийсида атоқли шоира Нодира таваллуди куни кенг нишонланди. Бобур номидаги Андижон давлат дорилфунунида шоира ҳаёти ва ижодий меросига бағишланган анжуман бўлди. Унда Ўзбекистон Фанлар академияси мухбир аъзоси Азиз Қаюмов, профессорлар Абдуқодир Ҳайитметов, Фозила Сулаймонова, Ўзбекистон халқ шоирлари Эркин Воҳидов, Ҳалима Худойбердиева ва бошқалар Нодира шеъриятининг ибратли жиҳатлари ҳақида гапирди.

Шаҳрихон шаҳридаги Нодира боғида, Қўқон шаҳридаги Ҳамза номли драма театрида қутлуғ сана муносабати билан нодирахонлик кечаси — шеърият ва санъат байрами бўлди.

(ЎзА)

Жамол КАМОЛ,
Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг раиси

ТОМИРЛАР

ҲОЗИРГИ ҚОЗОҚ ТИЛИДА «томир» деган сўз бор. Одатда, бу сўз «илдиз» эмас, «дўст», «ўртоқ», «биродар», «жўра», «ошна», «оғайни», хуллас, «қондош-жондош, қадрдон» маъносида қўлланади. Масалан, «Ўзбек— ўз оғам» «Ўзбек — томирим» дер экан, қозоқлар «томир» сўзига биз бугунги кунда тушунадиган юзароқ маъноларга нисбатан теранроқ — туб маъноларни юклайди.

Айтиш керакки, ҳозирги қозоқ тили ўзида қадим туркий тилимизга хос сўз ва ибораларни ўзбек тилига нисбатан яхшироқ сақлаб қолган. Биз — ўзбеклар «қишлоқ» маъносидаги қадим туркий сўз — «овул»ни камдан-кам қўллаймиз. «Туман»ни эса яқин-яқингача «район», ҳатто «ноҳия» деб қўллаб келдик. Қозоқлар-чи? «Қишлоқ»ни «аул», «район»ни «аудан» деб атаб келадилар ва ўйлайманки, бизга нисбатан тўғрироқ йўл тутдилар.

Кўриниб турибдики, қадим туркий тилимизнинг луғат бойлигини ва ундаги ҳар бир сўзнинг луғавий маъносини англаб етишимизда ҳозирги қозоқ тили биз — ўзбекларга яқин кўмакдош бўла олади.

Юқорида келтирилган «томир» сўзининг ҳозирги қозоқ тилида сақланиб қолган маъно хусусиятларини эътиборга олсак, англашиладики, пири комилимиз Аҳмад Яссавий қаламига мансуб қуйидаги сатрлар, дарҳақиқат, пурҳикматдир:

Ҳақ зикрини мағзи жондан
чиқармасанг,
Уч юз олтмиш
томирларинг тебратмасанг,
Тўрт юз қирқ тўрт
сўнгакларинг қул
қилмасанг,
Елғончисан, ҳаққа ошиқ
бўлғонинг йўқ.

Жиддийроқ ўйлаб кўрайлик: бу сатрлардаги «томир» сўзи қай маънода қўлланилган? Нега, «уч юз олтмиш томир?» Гап инсон жисмида мавжуд уч юз олтмиш томир хусусидагина кетаяптими? Ё буюк турк халқининг алп қомати бўйлаб нурдек таралган туташ томирлар ҳам назарда тутилаяптими? Носириддин Бурҳониддин Рабғўзийнинг «Қисаси Рабғўзий» асарида келтирилган машҳур ривоятдаги «ўттиз олти тилли турк» билан «уч юз олтмиш томир» ўртасида муайян бир мантиқий боғланиш бормикан? «Ўттиз олти тил» вақти келиб «уч юз олтмиш томир»га айланган-да, қўҳна ер юзига кенг тармоқ отгандир балки?..

Ҳа, жиддийроқ ўйлаб қарасангиз, замонамизнинг жаҳонга машҳур шоирларидан бири, қардош қозоқ халқининг асл фарзанди Ўлжас Сулаймонов қаламига мансуб «АзиЯ», «Шумернома», каби машҳур асарлар, худди буюк қирғиз адиби Чингиз Айтматовнинг оламшумул қисса ва романларига ўхшаб, етарли асосга, тагзаминга, яъни улга эга. Ҳар икки даҳо санъаткор асарлари туркий эл ва туркий тилнинг бемисл қудратини рус тили орқали жаҳонга кўз-кўз этиб турибди. Хусусан, Ўлжас Сулаймоновнинг юқорида тилга олинган илмий-бадиий асарларини фақат ҳозирги қозоқ тилининг луғавий бойлигига таянган қозоқ миллатига мансуб адибгина яратиши мумкиндек. Тилшуносликка оид бу асарлар қадим тарихга эга турк тилининг беқиёс ифода ва таъсир қудратини яққол намойиш этиб, бу буюк тилнинг бир неча минг йиллик тарихидаги уч юз олтмиш томирларини тебратиб, улардаги уюшган қонларни юриштириб турибди, дейиш мумкин. Шу маънода Ўлжас Сулаймоновнинг мазкур асарларини туркий тилимизнинг асосий қон томирларига қиёсласа арзийди.

Сирасини айтганда, ҳозирги ўзбек ва қозоқ тиллари қадим туркий тилимизнинг энг асосий икки қон томиридир. Томирлар бошқа-бошқа, бу томирларнинг номлари бошқа-бошқа бўлса-да, уларда оқаётган қон битта. Шу боис қадим-қадимдан ўзбек билан қозоқ ўзаро мулоқотда таржимонга муҳтож бўлмаган. Дейлик, Абай Қунанбоев Алишер Навоий асарларини асл нусхада мутолаа қилганидек, Мухтор Авезов ҳам Абдулла Қодирийнинг «Ўтган кунлар» романини асл нусхада ўқиган. Абдулҳамид Чўлпон билан Мағжон Жумабоев, Ойбек билан Мухтор Авезов, Ғафур Ғулом билан Собит Муқонов, Миртемир билан Абдулла Тожибоевнинг қизғин ижодий мулоқотларида ҳам ҳар икки томон ўртада воситачи — тилмочга ҳеч бир зарурият сезмаган.

Афсуски, кейинги йилларда ўзбек билан қозоқнинг ўзаро таржимон орқали тиллашуви одат тусига кириб бормоқда. Дейлик, қозоқ китобхонлари Аҳмад Яссавий ҳикматлари, Алишер Навоий ғазаллари ва ё Заҳириддин Бобурнинг «Бобурнома» асарини таржимада ўқий бошладилар. Ўз навбатида ўзбек китобхонлари ҳам қозоқ адабиётининг энг сара асарларини таржима орқали ўқимоқдалар. Бундай таржималар икки қондош-жондош халқни ва бу икки халқнинг улкан адабиётларини ўзаро яқинлаштириш ўрнига, аксинча, йироқлаштираётгандек. Натижада бугун биз шундай ачинарли аҳволга келиб қолдикки, ҳозирги ўзбек адиблари ҳозирги қозоқ адабиётида ва аксинча, қозоқ адиблари ўзбек адабиётида рўй бераётган ижодий жараёнлардан қарийб бехабардирлар. Чунки Носир Фозиловдек қозоқ адабиётининг таржимони ва ё Кўбей Сейдахоновдек ўзбек адабиётининг таржимонидан бошқа на ўзбек адиби, на қозоқ адиби ўз ҳамкасбининг янги асарини асл нусхада ўқийди. Имлолар ўртасидаги сунъий ғов тиллар ўртасидаги сунъий ғовни, тиллар ўртасидаги сунъий ғов эса, адабиётлар ўртасидаги сунъий ғовни кучайтирди. Энди лотин имлосига ўтиш чоғида кейинги ўттиз-қирқ йил мобайнида ўз мавқеини анчагина мустаҳкамлаб олган бу сунъий ғовларни икки ўртадан кўтариб ташламоғимиз керак.

Агар биз ўзбек адиблари имло ва тилдаги айрим сунъий ғовларни ошиб ўтиб, ҳозирги қозоқ адабиётида рўй бераётган жараёнлардан бевосита хабардор бўла олсак эди, бу ишимиз адабиётимиз томирларига янги қон қуйишдек ҳаётбахш ҳодиса бўлиши муқаррар эди. «Яхши бола икки онани эмади» деганларидек, минтақамиздаги икки улкан адабиётда мавжуд фазилатлардан баравариға баҳраманд бўлар эдик. Зеро, ҳозирги қозоқ адабиёти жаҳондаги энг бой ва серқирра адабиётлардан бири. Мухтор Шаханов ва Қодир Мирзалиев шеърияти, Абиш Кекилбоев, Мухтор Мағавин, Қолдорбек Найманбоев, Ўролхан Бокеев каби кўпгина ёзувчиларнинг янги роман ва қиссалари биз — ўзбек қаламкашлари учун ҳам ибратли жиҳатларга эга. Уларни ўқиб аввало туркий тилимизнинг бемисл жозиба қудратини яна бир карра ҳис қилишимиз мумкин.

Аҳмад Яссавий, Алишер Навоий ва Бобораҳим Машраб ижоди фақат ҳозирги ўзбек халқинигина эмас, бутун туркий эл ва туркий тилни жаҳонга кўз-кўз этувчи буюк хазиналардир. Бундай умумий хазиналаримизнинг энг буюги ва энг умрбоқийси эса, Фитрат домла айтганларидек, «буюк, лекин бахтсиз тилимиздир». Худди Оролнинг мўъжизавий қудрати ҳар хил катта-кичик кўлу кўлмакларга бўлинган чоғида эмас, яхлит бир бутун Орол денгизи ҳолида намоён бўлганидек, туркий тилнинг мўъжизавий қудрати ҳам қозоқ тили, ўзбек тили, қорақалпоқ тили, қирғиз тили ва бошқа тилларга бўлинган — айро ҳолида эмас, яхлит бир бутун уммон деб тасаввур эта олсаккина аён кўринади.

ХУЛЛАС, ТУТАШ ТОМИРЛАРИМИЗ омон, бор бўлсин! Уларда туркий тилимизнинг ҳаётбахш қудрати ҳамиша гупуриб тураверсин!

1 ИЮН—ХАЛҚАРО БОЛАЛАРНИ ҲИМОЯ ҚИЛИШ КУНИ

Асал бола, шакар бола, той бола...

ТАРЖИМА ВА ТАДҚИҚОТ

АДАБИЕТИМИЗ ТАРИХИНИНГ БУЮҚ ОБИДАСИ — «МУЗАККИРИ АҲБОБ» БОСИЛИБ ЧИҚДИ

МАЪНАВИЯТИМИЗ ТАРИХИГА оид бир қанча ўлмас обидаларни нашр этиб, ўқувчиларни қувонтираётган Абдулла Қодирий номидаги «Мерос» нашриёти яна бир қимматли асарни босиб чиқарди. Бу — Ҳасанхожа Нисорийнинг «Музаккири аҳбоб» («Дўстлар ёдномаси») тазкирасидир. Тазкира форс тилида ёзилган бўлиб, уни филология фанлари номзоди, иқтидорли ёш олим Исмоил Бекжон ўзбек тилига таржима қилган.

Ҳасанхожа Нисорий (1516—1597) таниқли адибимиз Пошшохожанинг ўғли бўлиб, Бухорода туғилиб воyга етган. У бир неча йил Абдулазизхон, Рустам султон, Абдулқуддус султон саройида хизмат қилган, Абдуллохон II ҳукмронлиги (1581 — 1598) даврида эса Бухорои Шарифнинг «Малик уш-шуаро»си унвонига мушарраф бўлади. Чунки Нисорий ўз замонасининг пешқадам шоири ҳисобланган, икки тилда гўзал ғазаллар ёзиб девон тартиб берган. Ҳасанхожа Нисорийнинг девони ҳануз топилган эмас, аммо унинг «Музаккири аҳбоб» («Дўстлар ёдномаси») деган тазкираси қўлёзмалари бизгача етиб келган; ушбу асарнинг ўзи ҳам муаллиф номини адабиёт тарихида абадийлаштиришга кифоядир. Зеро, XVI аср ўзбек ва тожик адабиётини Нисорий тазкирасини четлаб ўтиб, тадқиқ этиш мумкин эмас. Тўрт боб, ўн олти фасл, муқаддима ва хотимадан иборат бу қимматли илмий-адабий манбаъда уч юзга яқин шоир, илму маърифат аҳли тўғрисида маълумот жамланган. Тазкира асосан XVI аср Бухоро адабий муҳити вакиллари ижодига бағишланган. Аммо унда мазкур асрдан олдинги даврда ўтган шоирлар, Ҳиндистон ва Афғонистонда яшаган ўзбек шоирларининг ҳаёти ва ижоди ҳақида ҳам янги, қизиқ маълумотларни топиш мумкин.

Тазкира «Муқаддима» билан бошланади. Унда икки туркий шоҳлар хонадони— шайбонийлар ва бобурийлар сулоласи вакилларининг ижоди ёритилади. Китобда Шайбонийхон, Убайдуллохон, Кўчкинчихон, Абдуллатиф Баҳодирхон, Рустам Баҳодирхон, Абдулазизхон, Султон Саид, Дўстмуҳаммад султон; бобурийлардан Заҳириддин Бобур, Ҳумоюн, Комрон, Мирзо Аскарий, Муҳаммад Ҳиндол, Мирзо Иброҳим, Мирзо Абулқосим асарлари ҳақида сўзлаб келиб, Нисорий уларнинг сиёсий курашлари, ҳукмронлик даври воқеаларини ҳам ёритади. Асарнинг кейинги бобларида бу икки сулолага хизмат қилган адиблар махсус таъкидлаб кўрсатилган. Нисорий келтирган маълумотлар бошқа манбаъларни тўлдириш баробарида, кўп ҳолларда; тамоман янгилиги билан киши диққатини тортади.

Нисорий тазкирасини ўқиган киши **XVI аср Мовароуннаҳр адабий ҳаёти билан танишиб, бу ўлкада шеъру санъат, илм ва маданият юксак ривожланганининг гувоҳи бўлади, шайбонийлар даврида илму адаб таназзулга учради, деган фикр асоссиз эканлигига ишонади.** Тазкирада хоқону амирлар, оддий ҳунарманду зиёлиларнинг ижодидан намуналар бор. Муаллиф Хуросон, Эрон, Рум ўлкаларидан келиб Бухорода маскан тутган, таълим олган шоирлар ҳақида ҳам ёзган. Ҳасанхожа Нисорий тазкира тузиш анъанасига риоя қилиб (хусусан Навоий анъанасини сақлаб), аввал шоирларнинг қаерда, қачон туғилгани, кимнинг авлоди экани, қаерда таҳсил олгани ҳақида гапиради, сўнгра унинг асарлари устида тўхтаб, мисол тариқасида намуналар келтиради. Аммо ўзга муаллифлардан фарқли ўлароқ, Нисорий шоир шахси ва ижодига бевосита бўлмаса-да, лекин бавосита алоқали воқеа-ҳодисалар хусусида ҳам сўзлайди. Масалан, Абдулазизхон ҳақида гапириб, унинг Абдураҳмон Жомий билан «устоз— шогирд»лигини қайд этар экан, Жомий таржимаи ҳолини қисқача ҳикоя қилади, асарларини санаб, ижодига баҳо бериб ўтади. Ёки Фахриддин Али Сафийга бағишланган бандда унинг отаси Ҳусайн Воиз Кошифий хусусида қизиқ маълумотлар билан танишиш мумкин. Шу тариқа, асарда Баҳоваддин Нақшбанд, Хожа Аҳрори Вали, Аҳмад Хожагии Косоний, Алишер Навоий, Ҳусайн Бойқаро тўғрисида қимматли тарихий ҳужжат бўладиган маълумотлар келтирилган. Тазкира нақшбандия тариқатига буюк муҳаббат руҳида ёзилган. Зикр этилган шоирларнинг аксари, жумладан муаллифнинг ўзи ҳам, шу сулукка мансуб бўлганлар. Шайбонийхон ва унинг барча авлоди, Бобур Мирзо ва ўғиллари Баҳоваддин Нақшбанд ҳазратларини руҳий мададкор ҳисоблаб, дарвешлик ва шоҳликни бирга қўшиб олиб борганлигини муаллиф алоҳида қайд этиб ўтади. Умуман, «Музаккири аҳбоб» нақшбандия тариқати тарихи ҳақида олам-олам маълумотга эга. Бундан ташқари, муаллиф тарбия ва таълим хусусида, ҳорикулодда шахслар хислати ҳақида ҳикоялар келтиради.

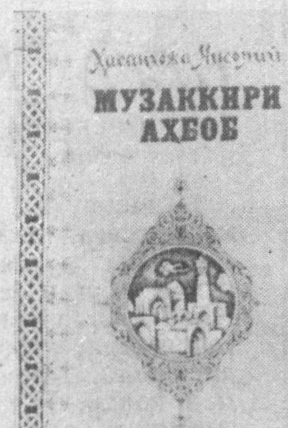

Нисорий табъи баланд шоир, зукко ва одил мунаққид бўлганидан ҳар бир асарга, ижодкор шахсига муносиб баҳо берган, шоирнинг нимага қодирлиги, майли, кайфияти, қайси жанрга усталигини ажратиб кўрсатган. Тазкирада Муҳаммад Солиҳ, Зайниддин Восифий, Мавлоно Фоний, Абдураҳмон Мушфиқий, Фахриддин Али Сафий, Мавлоно Шавқий, Абулбарака, Фозил Андижоний, Шаҳобиддин Муаммоий, Амир Нотиқий, Ҳайдар Кулуч шеърлари мухтасар таҳлилдан ўтказилган. Биз Нисорий туфайли машҳур шайх Абусаид Абулхайрнинг авлодидан икки киши Бухорога келиб яшаганини, Жомийнинг Мавлоно Муҳаммад деган шоир иниси борлиги, Баҳоваддин Нақшбанд, Алишер Навоий, Хожа Аҳрори Вали авлодларидан бир қанча фузало ва шуаро етишиб чиққани, атоқли шайхларнинг кўпи шеър ёзиш билан шуғулланиб, дуруст асарлар яратганлигидан хабардор бўламиз.

Энди «Музаккири аҳбоб» асари таржимаси хусусида гапирадиган бўлсак, шуни таъкидлаш керакки, Исмоил Бекжон бу иш устида бир неча йил мунтазам тадқиқот олиб бориб, катта илмий ютуққа эришди, Мен атайлаб бу ишни тадқиқот иши билан тенглаштирмоқдаман, чунки «Музаккири аҳбоб»га ўхшаган асарлар таржимаси чуқур илмий тадқиқот меҳнатисиз амалга ошмайди. Исмоил Бекжон тазкирани обдон ўрганиб, уни бир мувофиқ усулда ўзбекчага таржима қилган. Таржима равон ўқилади, тушунилмайдиган жойлари деярли йўқ. Айни вақтда Нисорийнинг иншо усули, тил хусусиятидан ҳам бохабар бўламиз. Нисорий тазкирага киритган шоирларнинг аксари форс тилида ижод этганлар, шунинг учун муаллиф келтирган мисоллар ҳам асосан форсчадир. Таржимон шеърий парчалар, мисолларнинг аслини бериб, кейин ўзбекча насрий баён билан маъноларини тушунтирган, баъзиларини эса сўзма-сўз таржима қилинган. Таржимоннинг қайдига кўра, асарнинг 14 қўлёзма нусхалари дунё китобхоналарида сақланади. Покистонда унинг танқидий матни ҳам яратилган. Аммо И. Бекжон булар билан қаноатланмай, Тошкентдаги бешта қўлёзмани таржима ва тадқиқот учун асос қилиб олади, чунки бу қўлёзма нусхалар «муаллиф ҳаёт пайтида кўчирилган». Демак, И. Бекжон иши таржима билан бирга тазкиранинг янги илмий-танқидий матни сифатида ҳам аҳамиятлидир. Таржимоннинг хизматларидан яна бири шуки, у асардаги номлар, тарихий воқеалар, машҳур шахслар ҳаётини ёритувчи кенг бир илмий изоҳни илова қилган. Ушбу изоҳ тазкирадан фойдаланувчилар учун қўшимча манбаъ вазифасини ўтай олади. Хуллас, И. Бекжон ўзбек адабиёти ва адабиётшунослиги учун катта бир хизматни бажарди, маданий тарихимизнинг бутун бир даврини ёритувчи асар ўзбек тилида чоп этилиб, фақат олимларгина эмас, балки ҳар бир қизиққан одам ундан бемалол фойдаланиши мумкин.

АСАР ТАРЖИМАСИДА нуқсонлар ҳам бор. Чунончи, форсий шеърлар ёзилиши, айрим номлар талаффузи, айрим сўзлар таржимасида хато кетган ўринлар учрайди. Масалан, маъруф ва машҳур саҳоба Салмони Форсий Сулаймон Форсий дейилади. Аслият таъсирига берилиб, таржимон баъзан мавҳум жумлалар тақдим қилади. Чунончи, «Хожагон силсилати заҳабида», «Ва ундан ажаб осор намуналари зоҳир бўларди», «Диний маслакларнинг соликлари ва яқиний мамлакатларнинг моликлари» каби. «Дарвешлик либосига боқмай мулук кийимида ҳам намоён бўлган» деган жумлада «мулук» сўзи қавс ичида «моддий ҳаёт» деб таржима этилади. Бундай эмас. «Мулук»нинг маъноси подшолардир. Яъни Амир Ҳайдар Алишер (воқеан, бу киши Навоийнинг қариндоши) дарвешлик кийимига эътибор бермай, шоҳона кийимлар кийиб юрган. Китобда корректор айби билан ўтган босмахона хатолари ҳам анча. Масалан, Абулғозийни — **Абдулғозий**, Абдулқуддусни — **Абулқуддус**, Махдуми Жомийни — **Маҳмуди Жомий** деб ёзилганини кўрамиз. Ўйлаймизки, бу қимматли китоб яна нашр бўлар ва бунда саҳфу хатолар тузатилар. Аммо бу айрим нуқсонларга қарамай, Ҳасанхожа Нисорий асарининг ўзбек тилида пайдо бўлиши муҳим маданий воқеадир; бу нашр туфайли биз адабиётимиз тарихидаги янги сиймолар билан танишамиз, алалхусус, Нисорийнинг ўзи катта шоир ва олим сифатида адабиёт тарихидан муносиб ўрин олиши керак, деб ўйлайман. Шунинг учун Исмоил Бекжоннинг иши таҳсин ва тақдирга лойиқ бир иш бўлганини алоҳида қайд этмоқ лозим.

Нажмиддин КОМИЛОВ,
филология фанлари доктори, профессор

ТЕМУР ОТИНИНГ ДУПУРИ

Барот ИСРОИЛ

Амир Темур отининг дупури келаётир,
Суворийлар саф тортиб, от суриб
келаётир,
Не-не тўсиқ, ғовларни супуриб
келаётир,
Эй Турон, уйғон дебон, чақириб
келаётир,
Саркарда Темур отин дупури келаётир,
Турк амирин тулпори кўпириб
келаётир.

Туркистонни парчалаб юборгандан
хафадир,
Сарбозлар ҳар томонга отлар солиб
чопадир,
Қалбларга ғурур туйиб, ҳақ уруғин
сепадир,
Хоин зоти бир куни ўз жазосин
топадир,
Саркарда Темур отин дупури
келаётир,
Турк амирин тулпори кўпириб
келаётир.

От чопса гумбурлагай баланд
тоғлар дараси,
Кураш пайти билинар мард
йигитлар сараси,
Неча асрлар қаъридан
эшитилар наъраси,
Қадимий Турон элин ўтоғаси,
тўраси,
Саркарда Темур отин дупури
келаётир,
Турк амирин тулпори кўпириб
келаётир.

Шижоати, шиддати елиб келди
қулоққа,
Гумбурлаб таралмоқда акс садоси
ҳар ёққа,
Эл қатори, эй Барот, қамчи ур
тўбичоққа,
Бобосин кутиб қалқди ўзбек халқи
оёққа,
Саркарда Темур отин дупури келаётир,
Турк амирин тулпори кўпириб
келаётир.

МЕҲРГИЁ

Тўқсон икки бори ўзбек
юртидир, тенглик қилинг.
Турди Фароғий

Ватан, ҳар кўнгилнинг меҳргиёси,
Жаҳонда топилмас анинг қиёси.
Туронзамин узра ҳақ топди қарор,
Ҳаққа етди туркий халқлар дуоси.
Қалбинг кўзи бирла боқгил халқингга,
Тобора товлангай меҳринг зиёси.
Бизнинг қалбимизда Туркистон
яшар,
Ватанга ватандур кўзлар қароси.
Ўз элида Барот булбулигўё,
Чунким, руҳимда юрт меҳргиёси.

ЯНГИ СОЗЛАР ҲАҚИДА СЎЗ

Ҳар бир халқнинг мусиқий маданияти унинг миллий чолғулари билан чамбарчас боғланган бўлади. Шу боис мазкур халқ маънавияти, моддий ва ижтимоий ҳаёти, тарихи, ҳозирги куни билан ҳамнафас ҳолда яратилади, ривожланади, такомиллашади.

Анъанавий халқ чолғулари, ундан тараладиган мусиқий товушлар таҳлили ўзбек олимлари, ижрочилари томонидан ўрганилган бўлсада, бироқ чолғу созларини ясайдиган усталар, уларнинг ижодлари тўғрисидаги жиддий ишларга ҳали қўл урилгани йўқ. Бундан ташқари олимлар ҳамда айрим ижрочилар орасида халқ чолғуларининг қайси бири «халқники», қайсиниси «гибрид» чолғу — шу тўғрисида тортишув, мунозаралар ҳамон давом этиб келмоқда.

Маълумки, халқ томонидан қабул қилинмасдан, ўз халқининг ички дунёсига, тафаккур олами-ю, руҳиятига таъсир қилмаган барча «чолғу» деб номланувчи мусиқий товуш манбалари ўз-ўзидан истеъмолдан чиқиш ҳоллари, уларнинг ўрнига бирон-бир шахс томонидан яратилган ва усталар, ижрочилар томонидан такомиллаштирилиб, кейинчалик халқнинг миллий мулкига айланганлиги чолғулар тарихида кўп учрайди.

Шу нуқтаи назардан ҳам, сиз суратда кўриб турган андижонлик уста Абдумалик Мадраимов томонидан ишланган товуш тембларининг майинлиги, пардалар садосининг аниқлиги, ташқи кўринишининг шарқоналиги билан ажралиб туради. Созларни муаллиф «Дилрабо» ва «Дилнаво» деб номлаган. Иккала чолғу ҳам асосан ўрикдан (дастаси), ёнғоқдан (шохи), тутдан (косахонаси), қамишдан (хас пардаси), сунъий тола ҳамда металлдан (торлари) таркиб топган.

Иккала чолғуда ҳам торлар сони 6 донадан бўлиб, соф кварталар оралиғида 3 хил товушга созланади. Умумий диапозонлари 2,5 октавани ташкил этади. Чолғулар асосан ўтириб, мизроб ёрдамида чалинишга мўлжалланган. Ушбу янги яратилган созлар истеъдодли чолғувчиларнинг ижроси туфайли миллий мусиқа санъатимиз ривожига самарали ҳисса қўшади. Тингловчиларнинг маънавий мулкига айланади, деб умид қиламиз.

Жасур РАСУЛТОЕВ,
санъатшунослик номзоди

ҲИНДШУНОС

Шарқшунослик мураккаб ва машаққатли фандир. Шарқшунос олим Ғарб ва Шарқ тилларини мукаммал билиши, шарқ тарихи, фалсафаси, адабиётининг билимдони бўлиши шарт. Бундай фозил олимлардан бири тарих фанлари доктори, профессор, ҳиндшунослик мактабининг асосчиси Илёс Ҳошимов. Илёс ака бутун умрини, куч-ғайратини, ақл-заковатини илмга бахшида этган фидойи инсон. У шарқшунос олим даражасига етишгунча ғоят оғир ва машаққатли йўлни босиб ўтди. Ўсмирлик чоғларидаёқ оғир меҳнат ва муҳтожлик азобини тортди. Мусибатли уруш йилларида авиация заводида ишлади, устоз бўлиб меҳнат аҳлига танилди. Илёс ака ёшликдан илмга меҳр қўйиб, шарқшунос олим бўлишни орзу қиларди. Шу боис ҳам 1945 йилда САГУнинг шарқшунослик факультетига кирди. У Ҳиндистон тарихи, адабиётини ўрганишга астойдил тутинди.

Маълумки, урушдан кейинги йилларда Осиё ва Африка мамлакатлари, айниқса, Ҳиндистонда миллий озодлик кураши кучайганди. Шу сабабли собиқ Иттифоқдаги кўпчилик шарқшунос олимларнинг диққат-эътибори Ҳиндистонда эди. И. Ҳошимов ҳам студентлик пайтидаёқ ҳинд халқининг озодлик кураши борасида тадқиқот олиб борди. Кейин ишларини Москвада шарқшунослик институтининг олимлари даврасида давом эттирди. Атоқли ҳиндшунос профессор А. Дъяков раҳнамолигида ҳинд ишчилар ҳаракатига оид илмий асар яратди. Асар кандидатлик диссертацияси сифатида муваффақият билан ёқланди. Шундан сўнг И. Ҳошимов чорак асрдан ортиқ Ўзбекистон Фанлар Академияси Шарқшунослик институтининг Ҳиндистон ва Покистон бўлимига раҳбарлик қилди.

Илёс ака шарқшунос мутахасислар, айниқса, ҳиндшунос олимлар тайёрлашда ҳам жонбозлик кўрсатди. 1961 йилдан буён И. Ҳошимов бир қатор илмий асарлар ёзди. Булар орасида Жавоҳарлаъл Неру, Индира Ганди раҳбарлик қилган Ҳиндистон Миллий Конгрессига оид илмий тадқиқот чет эл шарқшунос олимларига ғоят маъқул ва манзур бўлди.

Халқимиз ҳинд санъати, маданиятини ҳамда адабиётини севади, ёқтиради. Ҳиндистоннинг машҳур санъат, адабиёт арбобларининг бадиий асарларини тарғиб ва ташвиқ этишда ҳам Илёс ака баракали иш қиляпти. У нафақат тарихчи олим, балки адабиёт билимдони сифатида Рабиндранат Тагор, Мулк Рож Ананд, Мирза Ғолиб сингари мутафаккирлар ҳаёти ва ижоди ҳақида ҳам ажойиб асарлар ёзди. Ҳиндистон ва Покистоннинг кўпгина таниқли адибларининг бадиий асарларини таржима қилди.

Илёс ака илмий ва илмий-оммабоп китоблари, рисолалари билангина эмас, халқаро анжуманлар, кенгашлар, мажлисларда қилган маърузалари, баҳслари билан ҳам обрў-эътибор қозонди. У Жануби-Шарқий Осиёнинг кўпгина мамлакатларида бўлган ва Ўзбекистон шарқшунослик фани ютуқларини намойиш қилган ватанпарвар олимдир. Илёс аканинг ижоди, илмий фаолияти хусусида Ҳиндистон матбуотида кўпгина хабарлар, мақолалар босилган. Илёс Ҳошимов етмиш ёшга кирди. Ҳали ҳам қирчиллама йигитдек ақлий ва жисмоний меҳнат қилади. Оқ кўнгил, дили пок, тили пок заҳматкаш инсоннинг умри, турмуши, юмуши ҳам баракали бўлар экан. Олло-таолло Илёс аканинг умри-жонига, ризқи-рўзига ва касбкорига барака устига барака берсин!

Икки оғиз дил сўзи

Фатҳулла АБДУЛЛАЕВ,
Ўзбекистон Фанлар академияси Шарқшунослик институтининг катта илмий ходими

МЕҲР-МУҲАББАТ МАДҲИ

Хатирчилик қалам соҳиби Салоҳиддин Солиевнинг янги китоблари чоп этилди. Унинг «Интизорман» китобидан қаламкашнинг сўнгги йилларда назм ва насрда яратган турли жанрдаги асарлари ўрин олган. Китоб «Мардлик» деб номланган қисса билан очилади. Бу қиссада Назиржон тимсолида ҳақиқат ҳамиша тантана қилишининг гувоҳи бўласиз. «Интизорман», деб номланган иккинчи қиссада ҳам инсонийлик, меҳр — мурувватдан ҳикоя қилинади. Қисса қаҳрамони Эргаш орқали ота-она меҳрига ташна қалб нидолари билан ошно бўласиз. Ҳикоянинг қаҳрамонлари бугуннинг ташвиши билан яшаётган сизу бизнинг замондошларимиз.

Китобдан жой олган шеърларида Ватанга муҳаббат, ундан фахрланиш туйғулари яққол сезилиб турибди.

«Ташвишли дунё» романи ёзувчининг катта жанрдаги биринчи изланишидир. Роман қаҳрамонлари — Мухторхон, Фотима, Ражаббой ака ва бошқалар ҳам ҳаёт ташвишлари, инсонлар дарди, савобли ишлар орзуси билан яшайдилар. Шунинг учун ҳам улар эл-юрт ҳурматига сазовор бўладилар. Табиийки, бундай ажойиб кишиларга қарама-қарши турган, фақат ўз манфаатини ўйлаб яшайдиган ва бу йўлда ҳар қандай пасткашликдан қайтмайдиган кимсалар ҳам бор. Бундайлар охир оқибатда инқирозга юз тутишлари турган гап. Романни ўқиган китобхон воқеалардан ўзи учун ҳаётий хулосалар чиқариб олади.

Ҳар иккала китоб Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриётида муаллиф ҳисобидан чоп этилган.

«Интизорман» китоби муҳаррири М. Йўлдошева, «Ташвишли дунё» романига О. Ҳусанов муҳаррирлик қилган. Ҳар иккала китоб 15 минг нусхадан чоп этилган.

ҚЎЖАНАСИР ХУРЖУНИДАГИ БИТИКЛАР

«Қозоқ адабиёти» ҳафталиги «ЎзАС» билан яқин дўст, оға-ини. Қадимда дўстлар, оға-инилар дийдорлашиб, ҳол-аҳвол сўрашиб турганлар. Энди замон ўзгарди — ҳозир атом, техника асри. Ҳеч ким замондан ортда қолишни истамайди. Шунинг учун улар аввалги пайтлардаги дийдорлашув, кўришув деган эски одатларини ташлаб, бугунги кунга хос маданий тарзда сим қоқишиб туришади.

Яқинда «ҚА» «ЎзАС»га сим қоқиб «Қўжанасир қўржини» («Насриддин Афанди хуржуни»)даги битиклардан «Шум бола»нинг чойхонасида эълон қилиб, ўзларидаги янгиликлардан дўстларини хабардор қилишни ўтиниб сўради. «Шум бола» бу ўтинчни қабул қилиб, Насриддин Афандининг хуржунидаги «Абадий-бадиий хабарлар»дан ва Афанди билан унинг хуржунини кўтариб юрадиган Қорабола суҳбатидан айримларини эътиборингизга ҳавола қилишни маъқул топди.

ИЗҚУВАР МУКОФОТЛАНДИ

Шу йилнинг иккинчи ярмидан бошлаб қоғоз тақчиллиги сабабли республикамизнинг нашриётларига топширилган қўлёзмалар қоғози кўп мамлакатларнинг тилларига ўгирилиб, хорижий ўлкаларда нашр этила бошлайди.

●

Ёзувчи Дукенбой Дўстжонов навбатдаги икки томлик асарлар тўпламининг қалам ҳақини «Қайрат» командасининг раҳбарларига топширди. У пулни топшириш пайтида «Командага Марадонани сотиб олинглар, агар бу пул етмаса, яна янги рўмонлар ёзиб, қалам ҳақини сизларга етказиб бераман», деди.

●

Адиб Шерхон Муртазаев «41-йилги келинчак» асарини бугунги кун нуқтаи назаридан қайта кўриб чиқди. Натижада «94-йилги кампир» романи устида иш бошлади.

●

«Алдаб роса бошимни қотирдинг, кўпчилик олдида уялтирдинг, инсофинг борми ўзи?», дея ҳасрат қилувчиларга қарата Алдар кўса: «Олдиларингизда бозор иқтисоди деган бир бало бор, ўша вақтда шундай кооперативлар, савдо тармоқлари пайдо бўладики, алдаш нималигини ўшанда биласизлар. Меники ҳали ҳолва!» дер экан.

●

Шу йилнинг 1 апрелидан бошлаб Ёзувчилар уюшмасида олтмишдан ошган қўлига қалам ушлай оладиган нафақахўрларга эсдалик ёзишни ўргатадиган курс очилиб, иш бошлайди. Таниқли, тажрибали қаламкашларнинг таълим-тарбияси натижасида икки сўзни бир-бирига қўшиб айта оладиган ҳар қандай нафақахўр икки ой ичида икки томлик хотира ёза оладиган ёзувчига айланади.

●

Ёзувчи Бердибек Сўқпақбоев «Болалик даврига қайтиш» асари устида иш бошлади. Асарнинг баъзи ўринларида янглишиб кетмаслик учун у ўзи билан кичик ўғлини олиб юрадиган бўлди. Яқинда у асарини ёзиб тугатиш учун ўғли билан дам олиш уйига кетмоқчи.

●

«Қозоқ оқинлари диққатига: Қозоқ тили давлат тилига айлангани муносабати билан эндиликда ўланларингизни қозоқ ва рус тилларида ёзиб олиб келишларингиз ва ижро этишларингиз сўралади!».

●

Шоир ва адиблар эътиборига! Кимда-ким китобини 1994 йилда нашр қилдиришни истаса, шу йил охирига қадар йигирма тонна макулатура топшириши керак. Агар улар дўконларда ўтмай ётган ўз тўпламларини сотиб олиб, макулатура ҳисобида топширса, бироз енгиллик берилади. Яъни, улар йигирма тонна ўрнига беш тонна топширишлари ҳам мумкин.

●

Ёзувчи Саурбек Боқберганов «Қорга томган қон»нинг изидан тушган эди. Бу қон изидан юриб, у ҳар бир донасини икки сўм эллик тийиндан пуллаётган шашлик сотувчи кооператорлар уйи олдидан чиқди. Улар изқуварни кабоб билан сийлашди.

НЕГА КОММУНИЗМ ҚУРА ОЛМАДИК

Пишиқ-пухта, тиришқоқ, меҳнатсевар, ҳамма нарсага қизиқиб қарайдиган Қорабола донишманд, ҳамма нарсани биладиган аллома, кўпни кўрган Насриддин Афанди ёнида хизматини қилиб бирга юрсада бу замоннинг ўзгаришлари, атрофида рўй бераётган воқеа-ҳодисаларга, даврнинг янгиликларига ақли етмай қолди. Шу сабабли у устози Насриддин Афандига савол берди, устоз эса шогирдига жавоб айлади. Мана, ўша савол-жавоблардан айримлари.

●

— Киоскаларимизни қип-яланғочларнинг суратлари, экранларимизни эса секс деган ҳар хил балолар босиб кетди. Уларнинг олдини олиш, тўхтатиш чораси кўрилса бўлмайдими?

— Бўлмайди. Чунки буни тўхтатиш учун кўпчиликни алдайдиган, эътиборини жалб қиладиган бошқа бир йўлни ўйлаб топиш керак. Бу йўл эса ҳозирча топилгани йўқ.

●

— Шу пайтгача «Қозоғистон феодализмдан бирдан социализмга сакраб ўтди» деб ўқитиб, ўргатиб келдик. У шундай қудратга эга экан, нега капитализмга ета олмай ётибди?

— Сабаби аён: қозоқлар феодализм даврида фойдаланган аравасини, юк тортган туясини, ёвга қарши минган арғумоғини социализм йўлида қурбон қилди. Шунинг учун капитализмга ета олмаётибди.

— Чорвачилик соҳамизда немис, корейс, украин, белорус, поляк, курт, озарбойжон, рус оилалари меҳнат қилади. Энди ўшалар ўз ватанларига қайтиб кетишмоқчи, бироқ баъзи бошлиқларимиз бунга рухсат бермаётибди. Сабаби нимада?

— Эҳ, хом калла, шуни ҳам билмадингми, ахир уларга жавоб бериб юборилса, чорвачиликдаги байналмилалликка путур етади-ку!

●

— Шаҳарга бориб дўконларга кирсам, ҳаммаси чет элларнинг моллари, нархига қарасам, битта костюмга менинг умрим бўйи ишлаган даромадим етмайди. Шундай бўлгач, уларни ким сотиб олиб кияр экан?

— Ким бўларди, чет элларга бориб шундай молларни сотиб олиб келувчилар-да...

●

— Ер юзида ўн миллион қозоқ бор деб айтардик. Шунинг икки миллиондан ортиғи Совет элидан четда яшарди. Айтмоқчиманки, ўша қозоқлар маданиятни кимдан ўрганишлари керак эди?

— Четдаги қозоқлардан ўрганиш керак эди. Чунки уларнинг маданияти ҳақиқий қозоқ маданияти, бизларники эса Совет маданияти эди.

●

— Бизда нимага коммунизм қурилмади, деб ўйлайсиз?

— Сабаби маълум: барча қурилиш материалларини социализм қурувчилар ўмариб кетишганди.

●

— Қаерга борсак камчиликларга кўзимиз тушади. Улардан қутулиш имкони борми?

— Албатта, бор. Бунинг учун қуйидагиларга амал қилиш керак: биринчи — камчиликларни кўрмаслик шарт; иккинчи— фақат муваффақиятларга назар ташлаб, ўзингни баланд тутишинг лозим; учинчи — ўзингдан эмас, бошқалардан камчилик ахтариш зарур.

●

— Ўттизинчи йилларда ёппасига коллективлаштириш бизга қандай янгиликлар берди?

— Авваллари битта-иккитадан ўладиган одамларни ҳам, чорва молларини ҳам коллектив тарзда ёппасига қиришни ўргатди.

●

— Шу кунга қадар овулимизда олти партия тузилди. Мен уларнинг ҳеч қайсисига аъзо эмасман. Лекин сиз кўпни кўрган одамсиз, айтинг-чи, мен нима қилай?

— Тезда еттинчи партияни тузиб, унга ўзинг етакчи бўлиб ол!

●

— Хўжака, сизнинг тадбиркор, ишбилармон олғирларни қадрлашингиз юртга аён. Лекин шулар орасида қайси тоифани ҳаммасидан устун қўясиз?

— Гапга чечанларни. Чунки гапга чечанлар депутат бўлиши мумкин.

●

— Газета-журналлар саҳифаларида шоир ва ёзувчиларни «таниқли», «атоқли» деб турли сифатлар билан аташади. Бу иккисининг бир-биридан фарқи борми?

— Бор. Ўз меҳнати билан таниладиганлар таниқли ёзувчи бўлади. Бошқаларнинг мақтови билан таниладиганлар атоқли адибга айланади.

Қозоқчадан
Камол МАТЕҚУБОВ таржимаси

ЖАҲОН АҲЛИНИНГ САРАСИ...

АБДУЛЛА АЛАВИЙ ВА ЧЎЛПОН

1930 ЙИЛНИНГ ЁЗ КУНЛАРИНИНГ БИРИДА навбатдаги сабоқни олиш учун устозим, Тошкентдаги Бароқхон ва Беглар беги мадрасасининг мударриси, бедилшунос олим, шоир Аловиддин махсум (Фунуний)нинг ўғли, арабшунос олим ва шоир Нодирхон махсум (Нодирий)нинг Гурунч ариғ мавзуидаги дала ҳовлиларига борсам, ул аллома, адабиётимизнинг йирик намояндаси, навоийшунос, фузулийшунос олим, забардаст шоир ва мунаққид Абдулла Алавий билан шийпонларида суҳбатлашиб ўлтиришкан эканлар. Ҳар икковлари ҳам мени очиқ юз билан қаршилаб ҳол-аҳвол сўрашгач, Нодирхон махсум менга юзланиб: «—Жигарим! Хўп вақтида етиб келдинг! Алавий ҳазратлари билан бўладиган ҳозирги суҳбатимиз озар халқининг буюк мутафаккир шоири Фузулий ижодиёти ва унинг араб тилида ёзган асарларини муҳокама қилиш борасида эди», дея сўзларини давом эттирдилар: «Фузулийни араб тилида ёзган асарларини аксариси қасидалардан иборат бўлиб, булар ҳам бошқа асарлари каби ўта нозик дид билан юксак савияда ифодаланган бўлса-да, мазмуни ва фалсафий йўналиши, ислом динининг афзаллигини қайд қилиб, иймон ва эътиқодни кучайтиришга даъват қилади», дея сўзларига якун ясадилар-да, Фузулийни иккита қасидасини сўзма-сўз ўз тилимизга ўгирдилар. Абдулла Алавий ҳар икки қасидани алоҳида-алоҳида шарҳлаб турди. Ҳар иккала қасидадаги мазмунлар бир-бирига жуда уйғунлашиб кетган, ифодаларнинг ранго-ранглиги билан бир-биридан фарқ қилади. Фалсафий фикрлари эса, кишини ҳайратлантирарлик даражада чуқур ва мазмунли, муҳокама ниҳоясига еткач, Нодирхон махсум Абдулла Алавийга — мен бу асарларни сўзма-сўз ўз тилимизга ўгирсам, сиз Фузулий услубида назм ўлчови билан шакллантирсангиз, дедилар. Абдулла Алавий бу фикрга жавобан: бу мушкул вазифани мен уддасидан чиқа олмайман. Фузулийнинг бу асарларини бизнинг тилимизга назм билан ўгириш учун яна бир Фузулий керак, агар сиз менга яқиндан ҳамкорлик қилсангиз, бу қасидаларни наср ҳолига айлантириб таржима қилишимиз мумкин бўлур эди, дедилар. Шунда ҳар икки аллома аҳдлашиб олишди.

Мен Абдулла Алавийни 1925—1930 йиллари ёзган асарларини «Ер юзи» ва «Маориф ва ўқитувчи» ойномаларида мунтазам равишда ўқиб борар эдим. Суҳбатларига эса учинчи марта ноил бўлишим.

Абдулла Алавий суҳбатдошининг тасаввурига оғирлик қилмайдиган даражада оддий жумлалар тузиб гапирса-да, ўзи хийлагина нотиқ ҳам эди.

Абдулла Алавий менга қарата шундай деди: «—Адабиётга қизиққанлигинг менга жуда хуш келади. Кўпроқ мутолаага берил! Шундагина урфон қуёши саховий нурларини сендан дариғ тутмайди, фикри-зикринг ватанимизга, миллатимизга кўпроқ нафи тегадиган киши бўлиб етишиш бўлсун! Оз-оз ўрганиб доно бўлур, деган ҳикматни ҳам биринчи марта Абдулла Алавийдан эшитган эдим.

Абдулла Алавий бирор анжуманга борганида дўстлари билан ҳол-аҳвол сўрашгач дарҳол мавзуни адабиёт соҳасига буришни истарди. Бу кун ҳам Абдулла Алавий бизга юзланиб: ҳар икковингизни қизиқтирадиган Чўлпоннинг ижодиёти ҳақида суҳбатлашайлик, деб гап бошладилар.

— Кишида бирор тасодиф рўй берса, ўнгимми-тушимми? — дейди. Аслида ўнгида эканлигини билса-да, ўзини билмасликка солиб, тушимми? деган саволни қўшиб қўяди. Бу ҳол адабиётимизда ҳам учраб туради. Масалан, Чўлпон:

Эзилганми бу кечалар сўнгида тонг отмоқ?
Мени ўйимми қаро ёки эл кўкида булут?—

деса ҳам, кеча ҳар қанча узун бўлса-да охири тонг отишини, мазлумлик абадий эмаслигини, юксак олижаноб шиорлар ниқобига ўралган, аслида зўравонлик асосига қурилган ёлғон жамият ахир бир кун барбод бўлишини, буни кекса тарих бир неча бор такрорлаганини ҳам Чўлпон яхши билади.

Афсуски, шундайин улуғ ғоялар соҳиби бўлган тенги йўқ шоиримиз Чўлпоннинг истаклари рўёбга чиқмай турибди. Оҳу-фарёдларини эса замонанинг мудҳиш момақалдироқлари халқимизга эшиттирмай қўйди, деди.

Сўнг бироз тин олгач сўзида давом этди:

— Чўлпон таъбирича айтганда, «биз ўтканларнинг кафанига чулғаниб ўтдик», аммо келгуси авлодларимиз нурафшон кунларни кўриши муқаррар! Бунга имоним комил!

Шоир ўшанда шу сўзлар билан гурунгимизга якун ясаган эди.

Абдулла Алавийни охирги кўрганим ҳам шу эди. Ул зоти шариф 31-йилнинг 8 январида* дорилфанодан дорилбақога рихлат қилди. Дафн маросимига Чўлпон ҳам иштирок этиб, ўша куни Музайяна Алавиянинг иниси— тиббиёт олими Рашадхон Алавийда сақланган Абдулла Алавийнинг расмининг орқасига Чўлпон ўз дастхати билан: «Абдулла Алавий абадий уйқуга кетди», дея шу шеърини ёзган экан:

«Эй, улвий йўлдошим, юмшоқ тилингни,
Ўлимнинг омонсиз панжаси олди.
Мен сендан айрилдим, шу ондан бошлаб,
Тилимда сўз деган нарса йўқолди.
У юмшоқ тилингда, у юмшоқ сўзлар,
Шулар эмасми кўпни банд этган?
Демак, э йўлдошим! Қора ерларга
Ширин сўзларни Лайлоси кетган.
Дедим-ку, тилим йўқ! бу сўзсиз тилим,
Теваси йўқолган бадавий бўлди.
Мени тилим эмас, бутун бир элнинг,
Мулойим шеваси ерга кўмилди.
Сен тилга ипакдан кўйлак кийгиздинг,
Йўқ, дўстим, у кўйлак битмасдан қолди
Мен сендан айрилдим, шу ондан бошлаб
Айрилиқ тилимга калолат солди.
Абадий дўстинг: Абдулҳамид Сулаймон.
9.1.1931.»

Айтишларига қараганда, Чўлпон дафн маросимидан сўнг зудлик билан Москвага кетган. Галдаги таъзия маросимларига иштирок этолмаган бўлсада, бироқ ҳар бир таъзия маросимида, таъзиянома руҳида хат ёзиб турган экан.

ЧЎЛПОН МОСКВАДАЛИК ЧОҒИДА Абдулла Алавийни онаси Ҳабибахон Алавия ўғлининг вафотига бағишлаб ёзган марсиясини унга юборган экан. Чўлпон эса ўша марсияга мухаммас боғлаган. Мана, ўша мухаммас:

Бордир бу жаҳон бошида ғурбатни қароси,
Йўқлиқ ичида келди ниҳон юзни сафоси,
Хавф остида доим бу узун йўлни ароси
Йўқдир бу фалак меҳрию ҳеч кимга вафоси
Йўқдир бу жаҳонни ғаму дардини давоси.
Ҳеч менга насиб бўлмади дунёда саодат,
Ёлғиз ғамига, ғуссасига айладим одат,
Дунёда бирор кун топа олмай тўла роҳат
Тўлди жигарим қон ила, дил бўлди жароҳат
Фурқат чўлида қолди кўнгил, қайда ғизоси.
Билмам, ким учун ушбу жаҳон жойи сафодир,
Аммо менга қисматда фақат жабру жафодир,
Дардимга менинг мулки адам хоки даводир
Ҳижрон майидин ичди кўнгил, айди шифодир
Чок ўлди юрак, битмади бағримнинг яроси.
Умид кўзини юммади ул кунгача абёт,
Йиғларди мени ташлама деб, ул кеча абёт,
Сўнг дамда у ҳам дер эди: ўқинг абёт,
Бошимга тушиб марсия қилмоқнинг ҳавоси.
Ёпирма ниқоб остига, эй, воҳ дўст юзингни,
Кўнгул сўзидан ўзгага сарф этма сўзингни
Ҳар куйга солиб қилма ҳалок бир кун ўзингни
Алданма жаҳон гулларига, солма кўзингни,
Бир гул ғамида, кўр, неча булбулни навоси.
Дунёга келиш эрдими билмам менинг айбим
Бўш қўймади бир кун занжир ила қайдим
Ул кун менга ҳол сўрғали (ким) келса-да айдим
Ер остига кирди менинг ул курран айним
Кетди кўзимнинг нурию юзларни сафоси.
Девонага мен ўзни нечун ўхшатайинким,
Мастонага ул кўзни нечун ўхшатайинким
Дурдонага ул сўзни нечун ўхшатайинким,
Ойинага ул юзни нечун ўхшатайинким,
Ойинада ҳам йўқ эди ул юзнинг жилоси.
Кўз юмди адаб оширинининг севгили ёри,
Юксалди фалакларга адаб аҳлининг зори,
Йўқ энди на шоир, на адибларнинг мадори,
Баҳри ғамида ғарқ ҳама хешу табори
Олам юзига парда бўлиб тушди азоси.
Бир кун сўлиши бўлмаса, ҳеч бир гул очилмас,
Ҳар ёнда ўлим чангали бордирки, қочилмас,
Ҳеч кимга ҳаёт паттаси мангуга сотилмас,
Кўнгул тилаган нарса бу дунёда топилмас,
Ғаддори фалакнинг тугамас жабру жафоси.
Қандоқ қилайин, босса мени ғам ила алам
Шам бўлмаса, зулмат ичида қолса бу маъвом,
Ўлмак ва қутулмак мени фикрим ва таманном,
Ўтди бу жаҳондан сўзи ширин, юзи раъном,
Туфроқни ватан қилди, кафан бўлди либоси.
Туфроғи анинг сурмаю қабри ватанимдир,
Ўлсамда қовушсам, шу менга биргина тадбир
Чўлпон қошида ой эди ҳам кун эди ул бир
Шўрлик она ҳар қанча куйиб йиғласа арзир,
Кетди бу жаҳондан жаҳон аҳлини сароси.

Мен, марсияни ҳам ва унга боғланган мухаммасини ҳам Москвада Чўлпон уйида ўқиб ҳар икковидан нусха кўчирган эдим. У нусхалар Чўлпоннинг хотира дафтаридан кўчирилган шеърлари билан 1937 йилда изсиз йўқолган эди. Хайриятки, бу ноёб мухаммасни нусхаси Чўлпоннинг синглиси Фоиқа ая билан Музайяна Алавияда сақланган экан.

Биз ҳам иккала нусхасини адабиётшунос олимимиз Наим Каримов билан бирга таққослаб кўриб ҳар иккови ҳам бир хил эканига қаноат ҳосил қилдик.

Энди икки оғиз сўз марсия ва унга боғланган мухаммас тўғрисида: Абдулла Алавийнинг онаси Ҳабибахон аруз вазнини бекаму-кўст эгаллаган, камолатга етган забардаст шоира экани унинг марсиясидан маълум ва равшандир. Яна марсияда навқирон ўғлини шафқатсиз ўлим чангалига топшириб, болу фаридан ажралган, ғам лашкарларининг шиддатли ҳужумига кўкси нишон бўлган боязиш онанинг қалбни эзгувчи дардлари, давридан норозилик садолари янграб турибди.

Мен Москвада Чўлпон билан шоирлар, ёзувчилар, уларнинг ижодлари ҳақида суҳбатлашганимда мумкин қадар Абдулла Алавийни четлаб ўтишга тиришар эдим. Чунки Чўлпон Абдулла Алавийни эсга олгач, юзида ғамгин аломатлар пайдо бўлиб, суҳбатимизга путур етар эди. Абдулла Алавий Чўлпоннинг энг яқин садоқатли, маслакдош дўсти эканини билар эдим.

ЁДНОМА

Рашадхон Алавийнинг рафиқаларининг айтишига қараганда, бир кун Ҳабибахон аяни кўргани уйларига борса, ая Музайянага чой дамлаб олиб кир! — деган эканлар. Чойни олиб кирса — Музайяна бир киши билан ёстиққа ёнбошлаб, очилиб-ёйилиб суҳбатлашаётган экан, бу ҳол келинга эришроқ туюлган, шуни Ҳабибахон аяга айтсалар:

— Вой, аптингга қусай сени, — у киши Чўлпон-ку, — деган эканлар.

Музайяна Алавиянинг айтишига қараганда, Ҳабибахон ая Чўлпон қамалганини эшитгач, Музайянани чақириб: «—Абдуллани вафотидан сўнг Абдулҳамидга суяниб қолган эканман, бу шўрлик ҳам пешонамга сиғмай қолди. Абдулҳамидни қанд касали бор эди, ҳоли нима кечаяпти экан. Мен дори-дармон тайёрладим. Сен қамоқхонасига олиб бориб бер!» деган эканлар.

«—Ая! Уларни қайси қамоқхонада эканликлари номаълум. Уларни халқ душмани деб қамаганлар», деган экан, ая: «Йўқ, йўқ! Уларни халқ душмани эмас, халқ дўсти деб қамашган», дея йиғлаб юборган экан. Булардан маълум бўладики, Чўлпон Абдулла Алавий хонадонига оила аъзоси каби сингиб кетган экан.

МЕН, АЙНИҚСА АБДУЛЛА ҚОДИРИЙ, Чўлпон ва Элбеклар билан жуда ҳам яқин алоқада бўлганман, мендан сир сақламас эдилар. Улар инсонлик, эзгулик, гўзаллик, адолат ва ҳақиқат тарафдори бўлиб, бу йўлда жонларини ҳам қурбон қилдилар. Умуман айтганда, бундайин қурбонларнинг сон-саноғи йўқ. Мени 37—38-йиллари сиёсий идора ходимлари кўп излашган. Мен, узоқ вақт Мирзачўлни чет қишлоғида фамилиямни чалкаштириб, жон сақладим.

*** Наим Каримовнинг «ЎзАС» (1992 й. 17 январ)да Абдулла Алавийга бағишланган шу мухаммас-марсия ҳақидаги мақоласида шоирнинг вафоти 1931 й. 7 январ деб кўрсатилган (Ред.).**

**** Мухаммас-марсиянинг Наим Каримов томонидан Фоиқа аядан ёзиб олинган матни ҳафталигимизнинг 1992 йил 17 феврал сонида эълон қилинган. Ушбу версияда у матида йўл қўйилган айрим хатолар тузатилди (Ред.).**

Юнус Ҳожи МАҚСУДИЙ

ХИЁНАТНИНГ ИЛДИЗИ

куюнчак газетхонлардан хатлар

Халқимизнинг «Беайб парвардигор» деган нақли ҳаммамизга таниш. Ўрни келганда ҳар биримиз бу нақлдан қойиллатиб фойдаланганмиз. Зотан, бу тушунча кўпроқ ўзни оқлаш, айбни хаспўшлаш учун хизмат қилади. Ҳа, ёмон қилиқларимиз, салбий хислатларимиз кўп бизнинг. Инсон азал-азалдан бир-бирини инсоф-ахлоқли бўлишга чақирган, баъзида бир-бирини аёвсиз қоралаган, қилмишларини кўрсатган. Лекин барибир, инсон табиатидаги кўпдан-кўп нарса ўзгармасдан қолади. Мен бу тўғрида анчадан буён ўйлайман. Турли-туман саволлар гирдибодида қоламан. Нима учун ҳамма нарсани кўра-била туриб инсон турли хил гуноҳларга қўл уришини, бугунги хатолари устига эртага яна бир хато қўшишини тушунолмайман.

Фикри ожизимча, бу муаммонинг илдизи Одам Ато ва Момо Ҳаво ҳақидаги ривоятга бориб тақалади.

Инсониятнинг энг биринчи авлодлари ўшанда шайтон васвасасига учиб, ўзлари учун тaъқиқланган мевани еб қўйгандилар. Уёғи аён... Бу том маънода одамзоднинг худовандга қилган дастлабки хиёнати эди.

Хиёнат.

Барча гуноҳларни «суғорадиган дарё» асли хиёнатдир. Истайсизми, истамайсизми аҳамияти йўқ. Ҳар қандай гуноҳ хиёнатга тегишли. Айтайлик, дўст дўстни алдади. Оқибатда орага совуқлик тушди, ишончсизлик оралади. Бу — хиёнат. Сабабки, ўша ёлғонлаган «дўст» икки ўртадаги дўстликка, ўзаро яқинликка, инсоний бирадарликка хиёнат қилди. Буни тушуниш шунчалар оддий. Бироқ биз бу тушунчани ўзимизга эп билмаймиз. Ҳар хил баҳоналар билан овунамиз, ўзимизни авраймиз ва ўзимиз билмаган, аниқроғи, билишга уринмаган ҳолда ўзлигимизга хиёнат қиламиз.

Биз кундалик ҳаётимизда хиёнатнинг турли-туман кўринишларига дуч келамиз, бевосита айрим хиёнат сабаб воқеаларнинг шоҳиди бўламиз ва... ҳатто ўзимиз ҳам хиёнатга қўл урамиз. Бунга баъзан қисман жоҳиллигимиз, бепарволигимиз, калтабинлигимиз сабаб бўлади. Эҳтимол, кейинчалик ўз хиёнатимизни англаб қолармиз, пушаймонлар ермиз, кимлардандир кечирим сўрармиз, худога тавба қилармиз. Бироқ... Бизнинг хиёнатимиздан жабр кўрганлар-чи? Борди-ю уларнинг ҳаётига зомин бўлган бўлсак-чи? Унда нима қиламиз? Бирор нарсани асл ҳолига қайтаришга кучимиз етармикан?

Хиёнат... Шу биргина сўзнинг замирида қанчадан-қанча фожиа, қанчадан-қанча инсон изтироблари мужассам. Эрига хиёнат қилган хотин, ходимига хиёнат қилган раҳбар, шогирдига хиёнат қилган устоз, харидорга хиёнат қилган сотувчи, беморга хиёнат қилган шифокор, (ёки айтилганларнинг тескари кўриниши), эҳ-ҳе, санаб адоғига етолмайсан киши.

Булар ҳаммаси инсонийлик бурчига, оддий ҳақиқатга, башарият ҳақидаги яхши тасаввурларга қилинган хиёнатнинг аччиқ меваларидир. Шубҳа йўқки, юқорида келтириб ўтилган барча салбий иллатлар, ноинсоний хатти-ҳаракатлар кўпчилик кишилар қалбида улкан ачиниш ҳиссини уйғотади. Теварак-атрофга, ҳаётга ғафлат босган кўзларимизни каттароқ очиб қарашга ундайди. Ўзаро муносабатларимиздаги бефарқлигимиз, эътиборсизлигимизни яна бир бор эслатади. Ўз навбатида бундай воқеа-ҳодисалар одамлардан фикрлашни, кечаётган дамлардан, билиб-билмай қўл ураётган қингир ишларимиздан тўғри хулоса чиқаришни, бошқа хиёнатларга йўл қўймасликни, инсонга хос бўлган бебаҳо фазилатларни мустаҳкам тутишни, ўзаро меҳр-мурувватли бўлишни талаб этади.

Шулар ҳақида ўйлар эканман, шундай дегим келади: одамлар, умрингизнинг қадрига етинг, ҳаётга тийрак кўз билан назар ташланг, токи хиёнат билан боғлиқ бўлган фожиаларни қайта кўрмайлик. Виждон исканжасида бошқа қийналмайлик. Айрим ҳоллардаги бемалоллигимиз, беписандлигимиз, эътиборсизлигимиз билан ўз келажагимизга хиёнат қилмайлик.

Шерахон ҲОШИМОВ
Самарқанд

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ, ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ

*

НОШИР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ «ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА КОНЦЕРНИ

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

ÖZBEKISTON ADABIYOTI VA SAN'ATI 1994

Манзилгоҳимиз: Тошкент — 700083, Матбуотчилар кўчаси 32.
Телефонлар: қабулхона — 33-52-91, хатлар ва оммавий ишлар бўлими — 32-54-56.

Навбатчи муҳаррир — Аҳмад ОТАБОЕВ

Босмахонага топшириш вақти — 21.00. Топширилди — 20.00

Редакцияга келган қўлёзмалар таҳлил этилмайди ва муаллифларига қайтарилмайди. Муаллифлар фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.

Бош муҳаррир: Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Таҳрир ҳайъати: Мурод АБДУЛЛАЕВ (ижтимоий ҳаёт бўлими мудири), Одил ЁҚУБОВ, Ашурали ЖЎРАЕВ (санъат бўлими мудири), Насиба ИБРОҲИМОВА, Камол МАТЕҚУБОВ (наср ва назм бўлими мудири), Маҳмуд САЪДИЙ (адабиётшунослик ва танқид бўлими мудири), Озод ШАРАФИДДИНОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Бекқул ЭГАМҚУЛОВ (масъул котиб)

ЖАМОАТЧИЛИК КЕНГАШИ:
Рустам АБДУЛЛАЕВ, Аҳмадали АСҚАРОВ, Тошпўлат АҲМЕДОВ, Эркин ВОҲИДОВ, Дадахон ЁҚУБОВ, Баходир ЖАЛОЛОВ, Хайрулла ЖЎРАЕВ, Пўлат ЗОҲИДОВ, Баҳодир ЙЎЛДОШЕВ, Жамол КАМОЛ, Мирзо КЕНЖАБЕК, Абдулла ОРИПОВ, Ҳабиб САЪДУЛЛА, Йўлдош СУЛАЙМОН, Тошпўлат ТУРСУНОВ, Иброҳим ЮСУПОВ

1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН НАШР ЭТИЛА БОШЛАГАН

*

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ

Рўйхатдан ўтиш тартиб № 000215. Буюртма Г-897. 50358 нусхада босилди, ҳажми — 2 босма табоқ. Офсет усулида босилган, қоғоз бичими А—2. Индекс 64593.

«Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй.